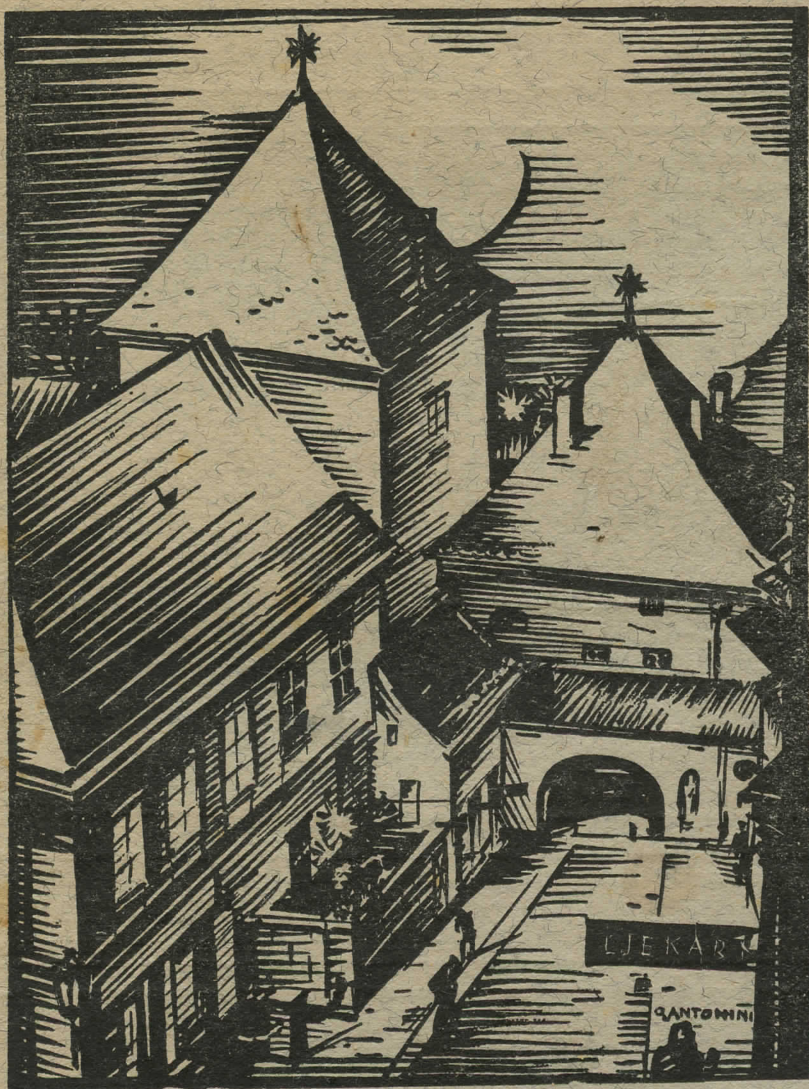
Poštarina plaćena u gotovu

ZAGREB

SIEČANJ—OŽUJAK 1944. GOD. XII.

Izlazi mjesečno. — Ciena godišnje za nečlanove Kn 200·—. Pojedini brojevi Kn 50·—

ZAGREB

MJESEČNIK DRUŽTVA ZAGREBČANA
BR. 1-3 • GOD. XII. • SIEČANJ-OŽUJAK 1944.

Ivan Ulčnik: (Nastavak)

Dr. MILAN AMRUŠ

U prošlom broju »Zagreba« opisali smo djelovanje dra Milana Amruša sve do konca njegovog prvog načelnikovanja. U ovom nastavku opisat ćemo daljnje Amruševo političko djelovanje, te njegovo drugo načelnikovanje.

Dr. Amruš i nadalje ostaje pristašom stranke »neodvisnog građanstva« — »Obzoraša«. Nedopustivo kandidiranje u Garčinu oprošteno mu je. Izpričao se, da nije »podpisao« obzoraški program. (O tom »podpisivanju« bit će kasnije govora). Dr. Amruš je vanredno spreman čovjek, u slučaju potrebe spretan političar, a takovih tadanja opozicija nuždno treba, zato mu se prirođena politička nedisciplina pregledala »kroz prste«. »Obzoraši« žele, da dr. Amruš uđe u hrvatski Sabor. Još je to veća pobožna želja dra Amruša. Prilika se za to brzo pruži, što ćemo niže opisati.

Treći izborni kotar grada Zagreba, kamo su tada spadale porezne obćine: Vlaška ulica, Nova Ves i Kaptol, ostao je bez narodnog zastupnika. Umre kanonik dr. Marko Lončarić, koji je taj kotar zastupao. Dr. Lončarić pripadao je »narodnoj« ili — »mađaronskoj« stranci. U trećem kotaru razpisan je izbor za 20. travnja 1893. Vladina stranka kandidira sveuč. profesora dra Josipa Pliverića, dok udružena opozicija, neodvisnjaci i pravaši, kandidiraju dra Milana Amruša. Izbor se obavlja u Kaptolskoj pučkoj školi pod predsjedničtvom gradskog senatora Gjure Deželića. Dra Amruša kandidiralo je 10 najodličnijih građana trećeg kotara, ujedno pristaša ujedinjene oporbe, pod vodstvom pravaša Ljudevita Hagenauera i neodvisnjaka Mije Arka. Izborna borba bila je žestoka. U ono doba bio je broj izbornika jako malen, jer se pravo glasa postizavalo plaćanjem poreza. Za to je svaki glas bio važan, te se o njem vodio strogi račun. Udruženoj opoziciji je mnogo stalo kako bi taj zagrebački, inače skroz purgerski kotar, dobila u svoje ruke. Naravno da se na dan izbora oštro korteširalo, a taj posao začinjao se običajnim izbornim gulašima,

vinom i jeftinim kratkim cigarama. (Cigarete se onda nisu toliko pušile kao danas). Izborni lokal ujedinjene oporbe bio je u gostioni Ivana Medarića u Novoj vesi br. 2. U jedan sat poslije podne izbor je zaključen. Od ukupno predanih 345 glasova dobio je dr. Amruš 177, a dr. Pliverić 168. Prema tome je dr. Amruš izabran narodnim zastupnikom s 9 glasova većine. Pisac ovih redaka kao rođeni Novoveščan, dobro se sjeća, kako je dr. Amruš nakon proglašenja izbornog uspjeha svojim izbornicima u blatnom dvorištu Medarićeve gostionice održao oduševljeni govor.

»Narodne Novine« od 21. travnja 1893. obaziru se na izbor u trećem kotaru, te među ostalim primjećuju, da su glavni Amruševi korteši bili: ljekarnik Katkić, književnik dr. Stjepan Miletić, književnik Eugen Kumičić, odvjetnik dr. Mile Starčević, stolar i kasniji gradski podnačelnik Antun Kontak, župnik dr. Stjepan Boroša, trgovac Ilija Guteša, odvjetnik dr. Josip Frank, te veliki broj sveučilištne omladine.

Poput mnogih tadanjih narodnih ljudi, oduševljava se dr. Amruš za Hrvatsko Sokolstvo. On stupa u redove tog družtva. Na glavnoj skupštini Hrvatskog Sokola u Zagrebu 5. lipnja 1893. izabran je dr. Amruš u družtveni odbor. U sjednici upravnog odbora 7. lipnja izabran je sokolskim starješinom (predsjednikom), tom zgodom izabran je podstarješinom Julije pl. Halper, a tajnikom dr. Lazar Car.

Kao sokolski starješina povede dr. Amruš dne 8. srpnja 1893. zagrebačke hrvatske Sokole u Ljubljanu, kojom prigodom je tamo utemeljen »Slovenski Sokolski Savez«. Uz dra Amruša bilo je 26 Sokola, a među ovima: dr. Stjepan Miletić, Vilko Mosković, Radoslav Mužević, Ivan Stožir, Vidrić i Janko Goglia. Na sokolskom sastanku izrekao je dr. Amruš u ime Hrvata prekrasan govor.

Uslied velike zaposlenosti u političkom radu dr. Amruš nije se mogao baviti sokolskim radom, zato početkom godine 1894. položi čast starješine. Za starješinu bude izabran Julije pl. Halper Sigetski.

Na sjednicama hrvatskog Sabora dr. Amruša često se čuje. Prirođenom agilnošću on zastupa probitke svog naroda. Prikazat ćemo nekoje važnije Amruševe govore:

U sjednici 21. prosinca 1893. dr. Amruš napada centralizam i nasilje, te kaže, da se čast i sloboda svakog naroda učvršćuje samo borbom. Kao primjer navodi centralističku vladavinu francuzkog cara Napoleona III. Dr. Amruš kaže, kako je rad Napoleona III. bio strašan po francuzki narod, koji poslije morade činiti pokoru, a sve radi jednog čovjeka. Kasnije se francuzki narod uzdigao do veće moći nego ikada, a sve je to učinila sloboda! Tako će se i hrvatski narod uzdignuti i doći do žuđene slobode i do svojih prava.

Na sjednici 11. siečnja 1895. dr. Amruš predlaže, da se na mjestu tadanje realke na Griču sagradi banska palača i Sabornica. Takva gradnja bi stajala 4—500.000 forinti. Zamisao dra Amruša bila je želja mnogih Zagrebčana, da na mjesto takozvanih Hellenbachovih kuća na Strosmajerovom šetalištu bude podignuta hrvatska Sabornica. Danas su te kuće porušene, a prazno gradilište obrasao je korov i čeka neizvjestnu budućnost.

Dr. Milan Amruš (odozgora prvi s desna) među starješinama Hrvatskog Sokola u Zagrebu. Izpod njega u drugom redu desno Julije pl. Halper.

Kada smo spomenuli Hellenbachove kuće, navest ćemo da je još 1879. barunica Klotilda Hellenbach-Jellačić ponudila gradskoj obćini svoje kuće u Sjemeništnoj ulici br. 3, 5 i 7 za 150.000 for. Gospodarski odbor nije preporučio ponudu bar. Hellenbach, zato ju Gradsko zastupstvo u skupštini 18. lipnja 1879. ne prihvaća.

Poslije prvog svietskog rata Hellenbachove kuće nabavljene su u vladine svrhe. Šteta da to nije učinila Zemaljska vlada prije 1909., te tamo sagradila onu grdosiju od tako zvane vladine palače na Markovom trgu. Na taj način bi se možda sačuvao stari i jedinstven oblik Markovog trga, koji je novom vladinom palačom gotovo iznagrđen.

Na sjednici 14. siečnja 1895. dr. Amruš zalaže se za gradnju medicinskog i tehničkog fakulteta.

Na sjednici 21. studenoga 1896. dr. Amruš brani naslov grada Zagreba. U kraljevom odpisu, pročitanom u Saboru 19. studenoga, grad Zagreb nije označen naslovom, koji ga pripada t. j. »kraljevski, slobodni i glavni grad Zagreb«. Mi ne smijemo dozvoliti — kaže dr. Amruš — da se naš glavni grad omalovažuje. Zagreb je kulturno i političko središte svih Hrvata, zato ga moramo braniti i držati na visini, koju on zaslužuje.

Na sjednici 31. kolovoza 1897. dr. Amruš brani bivšeg hrvatskog bana Ivana Mažuranića od napadaja narodnog zastupnika dra Nikole pl. Tomašića, izrečenog u saborskoj sjednici 24. kolovoza 1897. Dr. Tomašić u svom govoru prikazuje, kako je Međimurje 1861. jednostavnom kraljevskom odredbom od Hrvatske odkinuto i pripojeno Ugarskoj. Međimurje je tada spadalo pod hrvatsku Dvorsku kancelariju, kojoj je na čelu bio Ivan Mažuranić. Kada je kancelaru Mažuraniću kraljeva odredba stigla, on je dao ostavku. U svojoj ostavci upućenoj kralju Mažuranić iztiče, da je Međimurje čist hrvatski kraj. Mažuranić podnošenje svoje ostavke priobćuje tadanjem hrvatskom banu Josipu barunu Šokčeviću; ujedno ga moli za podporu tim načinom, da također podnese i on ostavku na banskoj časti. Vjerojatno bi Mažuranić i Šokčević svojim složnim izstupom zaustavili pripojenje Međimurja Mađarskoj.

Dr. Tomašić nastavlja svoj prikaz o Međimurju, te kaže: Prije nego što je ban Šokčević mogao da u tom važnom pitanju stvori odluku, kancelar Mažuranić je već svoju ostavku povukao, opravdajući taj čin time, što mu je sriemska županija dala pouzdanicu.

Dr. Tomašić misli, da je tada bio čas, kad je Mažuranić u zajednici sa Šokčevićem mogao spasiti Međimurje Hrvatskoj. Mažuranić je u ono doba imao u Hrvatskoj velik ugled, a isto tako i Šokčević. Ova dva muža mogla su vjerojatno utjecati, da se Međimurje Hrvatskoj vrati. (Saborski zapisnici god. 1897.—1902.).

Tomašić u svom prikazu svakako baca krivnju na Ivana Mažuranića, bivšeg hrvatskog dvorskog kancelara, koji je svojim neodlučnim držanjem kriv, da je Međimurje za Hrvatsku tada bilo izgubljeno.

Dr. Amruš brani Mažuranića od te krivnje, te u svom govoru u sjednici 24. kolovoza 1897. iztiče, kako je Mažuranić bio uviek prožet čistom ljubavi za svoju domovinu i svoj narod. U njegovoj kući (Mažuranićevoj)

bio je odgoj čisto hrvatski. Banu Mažuraniću izvojštio je bansku stolicu hrvatski narod, iz koje su ga Mađari izbacili.

Prigodom izbora za hrvatski sabor god. 1897. dr. Amruš je kao izvanstranački kandidat (»divljak«), izabran u kotaru Garčinu. Izstupio je iz koalicije neodvisnjaka i Starčevićeve grupe. Kao »divljak« navodno nije bio daleko od Khuenove politike, što je pokazivao svojim govorima u hrvatskom Saboru. (»Obzor« od 27. V. 1919.). Međutim ova tvrdnja nije sasvim izpravna. Svi, koji su dra Amruša poznavali, znali su, da se on nije u politici prilagođivao radi osobne koristi. Dr. Amruš bio je do skrajnosti kompromisan. On hoće svakomu ugoditi, samo da postigne stanoviti

Hellenbachove kuće snimljene sa Strosmajerovog šetališta.

cilj. Kod tog postupka dr. Amruš je često bio nespretan, zato i nepostizava postavljenog si cilja. U politici ima mnogo nedosljednosti, a s tim dr. Amruš često nije računao, uslijed toga doživljuje mnoga razočaranja. Jedino se mora priznati da je dr. Amruš bio obćenito pošten, po uvjerenju klerikalac, akoprem to javno nije izticao. Svojstvo čestitosti uviek se priznavalo dru Amrušu, zato ga neodvisno građanstvo god. 1904. prigodom nadopunitbenih izbora kandidira u gradsko zastupstvo.

Od 1892.—1904. bilo je u gradskoj upravi Khuenovoj vladi sklono gradsko zastupstvo na čelu s načelnikom Adolfom pl. Mošinskyem. Kada 1903. grof Khuen radi narodnog pokreta u Hrvatskoj morade ostaviti bansku stolicu, pokazalo se potrebnim, da i u zagrebačko gradsko zastupstvo

uđu novi ljudi, koji će podpuno odgovarati težnjama tadanje većine zagrebačkog građanstva. Prilika zato pruža se prigodom nadopunitbenih gradskih izbora, koji su izvršeni od 17. do 19. studenoga 1904. Dne 18. studenoga izabran je dr. Milan Amruš na listini neodvisnog građanstva u II. izborničtvu sa 713 glasova.

Ulazkom dra Amruša u gradsko zastupstvo odmah se predmnievalo, da je on vjerojatno kandidat za novog načelnika. Htjelo se dru Amrušu dati zadovoljština za događaje iz 1892., kada mu je Khuen radi uzkrate sudjelovanja kod poklonstvene deputacije, oduzeo načelničku čast razpustom oporbenog gradskog zastupstva.

Gradsko zastupstvo nadopunjuje se s najuglednijim ljudima stranke Neodvisnog građanstva. Među ostalima nalazimo tu imena: Dr. Stjepan Boroša, župnik sv. Marka; Franjo Švrljuga, ravnatelj Eskomptne banke; Julio pl. Halper, viećnik Stola sedmorice; Milivoj Crnadak, ravnatelj Prve hrv. štedionice; Franjo Arnold, kr. javni bilježnik; Janko Holjac, arhitekt; Mato Ilijašević, župnik sv. Petra; Ćuk Nikola, trgovac; Milan Zviezdić, trgovac; Nikola Gavella, trgovac; itd.

U skupštini gradskog zastupstva 20. prosinca 1904. pod predsjedanjem odsječnog savjetnika Josipa Eugena Tomića, kao vladinog povjerenika, obavljen je izbor gradskog načelnika. Od 47 glasova dobiva dr. Amruš 30, a Pavao Gašparović 15 glasova, (jedna glasovnica prazna). Prema tome je dr. Amruš izabran gradskim načelnikom. Nakon načelničkog izbora dr. Amruš održaje običajeni programni govor svog budućeg rada.

U skupštini gradskog zastupstva 30. prosinca 1904. izabran je odvjetnik Ferdo Šaj, gradskim podnačelnikom.

Na početku svog drugog načelnikovanja dolazi dr. Amruš u sukob s pravaškim dielom gradskog zastupstva radi groba Luke Stiplošeka, koji je od husarske sablje smrtno ranjen prigodom nemira u mjesecu kolovozu 1883. Poznato je, da su u Zagrebu, radi izvješenja grbova s mađarskim napisima, buknuli nemiri. Jedina žrtva tih nemira bio je 20-godišnji stolarski pomoćnik Luka Stiplošek, rodom iz Desinića.

Luka Stiplošek ukopan je dne 22. kolovoza 1883. uz veliko saučešće Zagrebčana. Njegov grob nalazio se u III. razredu na polju 34 br. 31, te se nakon stanovitog broja godina imao prekopati. Godine 1905. prekapao se onaj dio Mirogoja, gdje se nalazio grob Luke Stiplošeka, te bi tako i njegov grob bio prekopan. Gradski zastupnik Josip Zoček nastoji spriečiti prekapanje Stiplošekovog groba, zato u skupštini gradskog zastupstva 23. siečnja 1905. u ime pravaških zastupnika iznosi priedlog, da se grob Luke Stiplošeka kao narodne žrtve uzčuva od prekopa. Taj grob neka gradska obćina trajno uzdržava na svoj trošak.

Načelnik dr. Amruš odgovara zastupniku Zočeku, da u gradskom zastupstvu ne će trpiti nikakvu političku struju; unapređivat će samo gospodarske i kulturne potrebe. Predlaže, da se Zočekov priedlog odbije. Zastupnik Hagenauer (pravaš) predbacuje dru Amrušu, kako on u gradskom zastupstvu politiku tjera, kada zastupnike većine pozivlje u svoju sobu i s njima sklapa saveze. Većina gradskog zastupstva odbija Zočekov priedlog.

Zapušteni grob Luke Stiplošeka na Mirogoju (Foto Guteša).

Tim povodom »Hrvatsko Pravo« od 25. siečnja 1905. napada dra Amruša pod naslovom »Kukavno zastupstvo«. Taj je članak vjerojatno potekao iz pera Josipa Zočeka, koji je tada bio urednikom »Hrvatskog Prava«. U tom članku se tvrdi, kako Zočekov priedlog o sačuvanju Stiplošekovog groba nije imao nikakve političke namjere. Stiplošek je narodna žrtva, on je svoj mladi život položio radi mađarskih grbova, koji su povriedili cieli hrvatski narod. Stiplošek nije zaslužio, da mu se kosti prekapaju i spreme u skupni grob, gdje će biti zametnut i za uviek nepoznat. Stiplošek je pao za prava svega hrvatskog naroda, a na obranu hrvatskog jezika!

»Hrvatsko Pravo« nastavlja, kako je Stiplošekov sprovod bio velik, makar se po odredbi gradske policije morao obaviti u 8 sati u jutro. Kri-

žonoše već su bili kod crkve Sv. Ivana u Novoj Vesi, a mrtvačka kola III. razreda bila su još pred bolnicom Milosrdne Braće. Policija nije dozvolila kola I. ili II. razreda. Nije se htjelo, da Stiplošek bude sjajno na počinak sproveden, a ipak mu je gotovo cieli Zagreb — sjajno i veličanstveno odao počast — tom narodnom mučeniku. »Hrvatsko Pravo« primjećuje, da možda koji skupijaš, (misli dra Amruša), shvaća takvu gradsku gospodarsku politiku, pa se boji izdataka za očuvanje Stiplošekovog groba. »Hrvatsko Pravo« zaključuje svoj članak: »Mi od sebe odbijamo kao i od našeg glavnog i priestolnog grada staroslavne kraljevine Hrvatske, takvu gospodarsku politiku!!«

Kada Zoček nije uspio pomoću gradskog zastupstva sačuvati grob Luke Stiploševa, započinje sabirnu akciju među građanstvom. Sabrano je 300 Kruna, koji je iznos položen kod gradske blagajne. Kod željeznarije Sollar nabavljen je željezni križ za 30 Kruna. Ignac Iranz načinio je križni kamen bezplatno, a pismoslikar Kassner načinio je napis na tablici za 2 Kr. 40 fil. Preostali novac uložen je kao zaklada, iz koje će se uzdržavati Stiplošekov grob, koji se sada nalazi na 90 polju, I. razreda br. 189.

Donosimo sliku groba Luke Stiploševa. Tu se vidi da je taj grob, akoprem zakladni, opet — zapušten i obrašten korovom. Dapače ogradno kamenje počelo se rušiti. Grob predstavlja sliku podpune zanemarenosti, a ne počivališta — narodne žrtve! Upozoravamo mjerodavne činbenike, da bace oko na taj grob. Ne veličajmo narodne mučenike samo liepim riečima, koje ništa ne stoje, već naše poštivanje pokažimo i — činom. Nadamo se, da će grob Luke Stiploševa budućeg ljeta biti dostojno uređen. Pokažimo svietu kako se kite grobovi hrvatskih narodnih žrtava.

Početkom devetstotih godina pojavljuje se u Zagrebu sve veća skupoća. Naročito se to opaža kod mesa. Godine 1905. načelnik dr. Amruš nastoji poduzeti mjere, kako bi zagrebačko građanstvo došlo do jeftinijih živežnih namirnica. Najprije radi na otvorenju g r a d s k e m e s n i c e, u kojoj bi se prodavalo jeftino goveđe meso.

Prije nego li ćemo opisati osnutak gradske mesnice, prikazat ćemo slične dogodovštine iz god. 1879. U skupštini gradskog zastupstva 17. svibnja 1879., razpravljaju tadanji gradski oci pod predsjedničtvom gradskog načelnika Matije Mrazovića, koje će mjere poduzeti protiv sve veće skupoće živeža, a naročito mesa. Zemaljska vlada svojim odpisom od 6. svibnja 1879. br. 9332, upozorava gradsko poglavarstvo na previsoke ciene mesa. Isto tako tuže se na skupoću zagrebačka vojnička zapovjedničtva. Uslied tih prigovora gradsko zastupstvo izabire odbor, koji će izraditi priedlog, što se ima učiniti, da se ciene mesa snize. U odbor izabrani su gradski zastupnici: dr. Vancaš, Concilia, Stanković, Kalabar, Stern, Prister i Pongratz.

Odbor gradskih zastupnika predlaže da gradska občina otvori nekoliko mesnica, gdje bi se meso prodavalo uz cienu proizvodnje. U tu svrhu potrebna je navjera od 5.000 forinti. Prepušta se gradskom poglavarstvu provedba ovog zaključka.

Dne 31. svibnja 1879. otvorene su na uglu Jelačićevog trga i Jurišićeve ulice dvie gradske mesnice. Mesnice je rukovodio mesar Franjo Rammer, uz pomoć trojice pomoćnika. Tu se meso prodavalo za 4 novčića jeftinije, nego kod ostalih mesara. Zadnji kraj stajao je kilogram 56, a prednji 50 novčića. U gradskim mesnicama bila je velika navala. Prvi dan su prodana dva vola težka 12 centi. (Narodne Novine« od 1. lipnja 1879.).

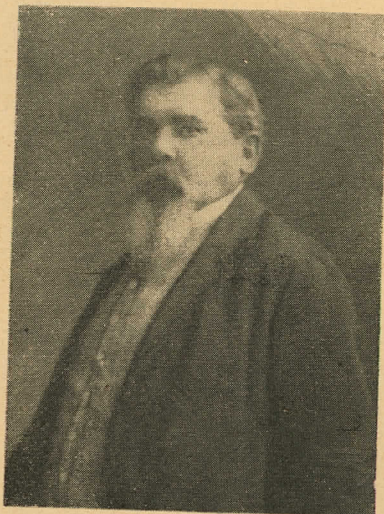
Kuća Mije Arka na Kaptolu br. 2 u kojoj je 1905. otvorena Gradska mesnica

Gradske mesnice nisu smjele prodavati meso krčmarima i gostioničarima. »Narodne Novine« od 10. lipnja 1879. tuže se, da gradske mesnice sjeku premalo mesa, te prerano zatvaraju svoje prodavaone.

Otvorenje gradskih mesnica imalo je dobar učinak. »Narodne Novine« od 17. lipnja 1879. priobćuju dogovor zagrebačkih mesara, kako će od 18. lipnja prodavati meso po istoj cieni kao gradske mesnice. Čini se da su mesari poduzeli i druge korake, kako bi se riešili gradske mesnice. U skupštini gradskog zastupstva 7. srpnja 1879. zastupnik Milan Stern (pravaš), predlaže da gradske mesnice obustave svoje djelovanje, jer je polučena svrha, za kojom se išlo — mesari su snizili ciene mesa. Stern još dodaje,

da gradske mesnice nemaju tako velikih troškova kao ostali mesari, ne plaćaju velike poreze. Načelnik Matija Mrazović odgovara Sternu, da još nije vrieme, zatvaranju gradskih mesnica. Čim bi se ove zatvorile, skočile bi ciene mesa, kao i prije. Načelnik obrazlaže, kako gradske mesnice imaju veće troškove, nego mesari. Gradsko zastupstvo prima načelnikov odgovor na znanje. (»Narodne Novine« 8. srpnja 1879.).

Zagrebački mesari nisu mirovali, nastojali su se svakako riešiti gradskih mesnica. Našli su načina da to pitanje ponovno osvane u gradskom

Mijo Arko zagrebački građanin i trgovac te vlastnik kuće na Kaptolu br. 2, u kojoj je 1905. otvorena Gradska mesnica

zastupstvu. I doista u skupštini gradskog zastupstva 4. svibnja 1881., zastupnik dr. Josip Frank stavlja upit na gradskog načelnika Matiju Mrazovića, kako je mogao izkazati da gradske mesnice imadu dobitka, a gradsko računovodstvo ustanovilo je manjak. Dr. Frank navađa kako se po gradu govorka da računi gradske mesnice nisu u redu, čak i manjka tamo imade.

U skupštini gradskog zastupstva 1. lipnja 1881. načelnik Mrazović odgovara dru Franku da gradske mesnice i sada uspješno rade. O kakovom manjku nije govora, već imade gotovine 4.726 for., a inventar vriedi 522 for. Zagrebački mesari podnieli su predstavku da se gradske mesnice zatvore, ali se to, kaže načelnik Mrazović — neće dogoditi, jer gradske mesnice uspješno djeluju. Od 1. siečnja 1880. gradske mesnice preselile su se iz Jurišićeve ulice u Dugu br. 8, u kuću Koste Mihajlovića.

Odgovor načelnika Mrazovića gradsko poglavarstvo primilo je jednoglasno na znanje. (Grad. arhiv br. 15247. i 26124-1881.).

Nastojanje zagrebačkih mesara da se rieše konkurenta, ostalo je i ovaj put bez uspjeha.

Vraćamo se otvaranju gradske mesnice godine 1905. Spomenuli smo da su ciene mesa bile visoke, a zagrebački mesari nikako ih nisu htjeli sniziti. Gradsko zastupstvo u skupštini 28. siečnja 1905. zaključuje otvorenje jedne gradske mesnice. U tu svrhu dozvoljava se navjera od 12.000 Kruna, koja se kasnije povisuje na 20.000 Kruna. U istoj skupštini izabran je gradski aprovizacioni odbor, u koji su ušli ovi zastupnici: Mirko Broz, Pavao Gašparović, Ljudevit Hagenauer, Janko Holjac, Vladimir Krešić, dr. Ivo Mallin, dr. Stjepan Miletić i vitez Guido Pongratz.

»Obzor« od 3. veljače 1905. javlja da će se dne 4. veljače konačno otvoriti u Arkovoj[1]) kući na Kaptolu, gradska mesnica. »Obzor« iztiče za-

---

[1]) Donašamo sliku kuće na Kaptolu br. 2. Ta kuća bila je najprije vlastničtvo Prvostolnog Kaptola, zatim poznatog zagrebačkog građanina i trgovca Mije Arka, a danas je vlastničtvo Arkovih nasljednika.

Zagrebački kanonik i povjestničar Ljudevit Ivančan izdao je knjigu »Stanovi zagrebačkih kanonika.« U toj knjizi medju ostalim opisuje prošlost kuće na Kaptolu br. 2. U starije doba prije uvedenja nove numeracije, (god. 1878.), ta je kuća nosila broj 85.

Na mjestu današnje kuće broj 2, stajala je u 14. stoljeću trošna kuća, vlastničtvo prebendarske altarije. Godine 1468. preuzme Kaptol od prebendara ovu kuću, a u zamjenu dade prebendarima staru kanoničku kuriju, stojeću izvan kaptolskih utvrda, na mjestu gdje je 1877. sagrađena Kaptolska pučka škola.

Zagrebački kanonik Stjepan Škrlec, god. 1726. dade porušiti trošnu prijašnju prebendarsku kuću, te na njenom mjestu sagradi novu, koja izim malih promjena i danas na Kaptolu stoji pod br. 2. Na pročelju kuća nalazila se slika Blažene Djevice Marije s Isusom, a izpod slike prigodan napis, s oznakom gradnje god. 1726.

Dr. Ivančan u svojoj knjizi kaže da mu nisu poznati kasniji stanari kuće br. 2. Znade jedino to da je oko 1874. tamo stanovao kanonik Andrija Jandrić. U starom gradskom Arkivu pohranjen je popis pučanstva iz 1857. U tom popisu pod starim kućnim brojem br. 85, (danas br. 2), popisan je kao stanar kanonik Martin Pécsy, rođen 21. rujna 1799. u Vel. Szigethu u Schomogjerskoj županiji.

God. 1880. nakon potresa dana je kuća br. 2 u zakup vinskom trgovcu Miji Arku, koji ju god. 1885. od Kaptola kupi za 24.000 forinti.

Donašamo sliku Arkove kuće na Kaptolu. Na mjestu gdje je bila mesnica M. Matka, otvorena je 1905. Gradska mesnica. Na tom mjestu imao je Mijo Arko devedesetih godina prošlog stoljeća trgovinu porculanskog posuđa i kuhinjskog pribora.

Dvorište i vrt Arkove kuće sizali su do ulice Pod Zidom. Danas je na tom dielu vrta izgrađena nova palača s pročeljem na ulicu Pod Zidom.

Donašamo siku Mije Arka koji je bio čestit zagrebački prirodnik, a isto tako iztieao se među domorodnim našim građanstvom. Ovo se osobito zapažalo prigodom saborskih i gradskih izbora, kada je Arko stajao u prvim redovima hrvatskog oporbenog građanstva.

Mijo Arko umro je 14. veljače 1920. u 78. godini. Njegova supruga Ivana umrla je 1914. u 53. godini.

slugu načelnika dra Amruša, da je došlo do otvaranja gradske mesnice, koja će svakako djelovati na sniženje ciena mesa. Načelnik je mesnicu pregledao, a zatim je pošao u gradsku klaonicu, gdje je pregledao blago, koje će se prodavati u gradskoj mesnici. U mesnici su namještena tri domaća mesara, koji će pod rukovodstvom mesara Franje Rammera, meso prodavati. To je onaj isti Rammer koji je rukovodio gradske mesnice g. 1879.

Dne 3. veljače 1905. gradska mesnica je doista otvorena. Navala obćinstva bila je velika. »Obzor« od 4. veljače piše, da je kakvoća mesa izvrstna, a ciene su umjerene. Prva vrst prodaje se kilogram po 1 Kr. 44 fil. druga vrst po 1 Kr. 28 fil., treća vrst po 1 Kr. 8 fil.

Početkom godine 1905. Zagreb dobiva jednu novost — konjsku mesnicu. Vjerojatno je do toga došlo poticajem načelnika dra Amruša, a sve u namjeri, kako bi se snizile ciene ostalog mesa.

I konjetina imade svoju prošlost, te će skoro biti 100 godina, što se konjsko meso u nekim gradovima Njemačke počelo trošiti. »Narodne Novine« od 7. kolovoza 1847. donose viest, da je u Linzu 17. ožujka priređena gostba s konjskim mesom. Kod gostbe sudjelovali su najviše častnici. U Linzu izdana je dozvola za prodaju konjskog mesa. U Berlinu priređen je ručak s konjskim mesom 29. svibnja 1847. Kod tog ručka sudjelovale su i gospođe. Svi su hvalili konjsko meso. U Münchenu izdalo je god. 1847. družtvo protiv mučenja životinja knjižicu u 100.000 primjeraka, gdje se preporuča užitak konjskog mesa.

U Beču, Grazu, Pragu i drugim austrijskim gradovima otvorene su konjske mesnice već davno prije, nego je to u Zagrebu uvedeno.

O prvoj zagrebačkoj konjskoj mesnici piše »Obzor« 21. veljače 1905. i kaže, da je gradsko poglavarstvo u početku zatezalo s izdanjem dozvole za konjsku mesnicu. Mislilo se, da obćinstvo konjsko meso ne će htjeti kupovati. Ipak je načelnik dr. Amruš odredio izdanje dozvole mesaru Kornelu Sabljiću, koji je 10. veljače u Preradovićevoj ulici br. 9 otvorio prvu konjsku mesnicu. Odaziv obćinstva bio je izvanredan. Do 11 sati prije podne razprodao je Sabljić jednog konja. Pred mesnicom bilo je živo. Ljudi su se zaustavljali i gledali tu novost — konjsku mesnicu. Naravno bilo je neslanih šala, a sve na račun »konjetine«.

Na 19. veljače 1905. otvorio je Samuel Bayer u Dugoj ulici br. 9. drugu konjsku mesnicu. Meso se prodaje kilogram po 36, 32 i 28 novčića. »Hrvatsko Pravo« od 21. veljače 1905. prigovara, da su ciene konjskog mesa previsoke. Svi su mislili, da će konjetina biti jeftinija. Doskora je otvorena i treća mesnica na Iličkom trgu.

»Konjetina« prouzročila je i dosta neprilika naročito zagrebačkim krčmarima, kojima su nedjeljom i na sajamske dane dolazili seljaci. U tak-

vim krčmama priređivao bi se dobar goveđi gulaš, kojeg su seljaci voljeli jesti, te ga zalievali vinom i pivom. Od kada je bila u modi konjetina, seljaci su prestali dolaziti u krčme. Utuvili su si u glavu da krčmari priređuju gulaš iz konjskog mesa, kojeg seljaci nikako ne će jesti. »Hrvatsko Pravo« od 28. veljače 1905. donosi jadikovke vlaškouličkih krčmara, koji se tuže, da su ih poradi konjetine seljaci napustili. Po 40—50 porcija gulaša prodaje se dnevno manje u pojedinim krčmama. »Hrvatsko Pravo« predlaže, da oni krčmari koji priređuju konjsko meso, moraju to na vratima svojih krčmi vidljivo označiti.

Konjsko meso uvuklo se čak i u gradsku viećnicu. »Hrvatsko Pravo« od 28. veljače 1905. priobćuje zanimljivu dogodovštinu: Jedan od vlastnika konjske mesnice poklonio je načelniku dru Amrušu veću količinu konjskog mesa, u svrhu da ga dade kušati gradskim zastupnicima i činovnicima. Meso je priređeno na razne načine. Poslije sjednice samoupravnog odbora 24. veljače 1905. priređena je konjska gostba u dvorani gradske viećnice, koja potraje do preko 12 sati noći. Zastupnik dr. Ivo Mallin poklonio je vino iz Ksaverskih vinograda, kojim su gosti zalievali konjetinu. Načelnik dr. Amruš poklonio je (naravno iz svog džepa) pecivo. Većina ugošćenih hvalila je konjetinu, dok se malen broj uzvanika abstinirao. »Hrvatsko Pravo« primjećuje, da je ta konjska gostba bila inače vesela. Pale su mnoge šaljive primjetbe, pa čak i zdravice, a sve na račun »konjetine«.

Spomenuli smo, da je izabran »aprovizacioni odbor«, koji će putem gradske obćine nabavljati razne živežne namirnice. »Narodne Novine« od 6. listopada 1905. javljaju, da će gradska obćina nabaviti veće količine kupusa, krumpira i morske ribe. Isto tako stići će iz Argentine veće količine svinjske slanine, što će sniziti cienu masti.

Iz ovog prikaza o živežnim prilikama, gotovo prije četrdeset godina, vidimo da je dr. Amruš ozbiljno nastojao, kako bi Zagrebčanima olakšao život, obzirom na sve veću tadanju skupoću.

U skupštini gradskog zastupstva 10. ožujka 1905. dr. Amruš spominje smrt gradskog zastupnika i župnika sv. Marka, dra Stjepana Boroše, koji je umro 31. siečnja na putovanju u Rimu, gdje je prisustvovao beatifikaciji blaženoga Marka Križevčana. Prevezen na ukop u Zagreb.

Dne 8. travnja 1905. zadesila je hrvatski narod velika žalost. U Đakovu umre biskup Josip Juraj Strosmayer. Bez obzira na političko mišljenje Strossmayerovo, on je bio kod svih Hrvata visoko poštivan, jer je njegovo nastojanje išlo zatim, da Hrvate kulturno digne, a nemanje je želio i slobodu tog naroda, kojem je srdcem i dušom pripadao. Tužna viest o Strossmayerovoj smrti brzo se saznala u Zagrebu.

Gradski načelnik dr. Amruš sazivlje izvanrednu žalobnu skupštinu gradskog zastupstva dne 10. travnja. Biskup Strosmayer bio je dr. Amrušu politički i duševni vođa i neoborivi primjer rodoljublja. Zato Amruš u gradskom zastupstvu održi naročiti spomen govor, koji prema zapisniku skupštine gradskog zastupstva glasi:

Umro je veliki sin Naroda Hrvatskoga.

Neumrli vladika proslavio je ime hrvatsko širom cielog svieta. — Predhodnik roda svoga obasuo je ljubavlju svojom narod svoj, darežljivom rukom pojedince i postavio uslove prosvjetnom razvoju naroda hrvatskoga. Sagradio je u Đakovu crkvu velebnu i krasnu i svjetlu, kao što mu bijaše um veleban, koji je obuhvaćao sve grane ljudskoga znanja. Crkvu krasnu, kako mu je ćuvstvo bilo krasno, tražeći i promičući što je dobro i liepo, crkvu svjetlu, kao što mu bijaše duša svjetla, koja je obuhvaćala ljubavlju i očaravala svakoga i najmanjega i najsiromašnijega brata.

U glavnom gradu, u srcu hrvatskoga naroda slavit će ga Univerza, slavit će ga Akademija, slavit će ga Galerija slika, dok bude svieta i vieka i zahvalni narod plače na njegovom odru, jer je izgubio prijatelja nesebična, plemenita i darežljiva.

Slava vječna začastnom građaninu glavnoga grada Josipu Jurju Strosmayeru!

Slava! Slava! Slava!«

Načelnikove rieči saslušalo je gradsko zastupstvo stojeći i uzkliknulo Slava!

Načelnik dr. Amruš izvješćuje, da su na gradskim zgradama izvješene crne zastave. Nadalje je izabrano izaslanstvo, koje će na Strosmayerovom ukopu grad zastupati: Načelnik dr. Amruš, te gradski zastupnici: Mirko Broz, Milivoj Crnadak, Nikola Gavella, Ljudevit Hagenauer i Josip Siebenschein.

Zagrebačko građanstvo nastoji da izrazi svoja ćuvstva prigodom smrti velikog vladike Strosmayera. Dne 9. travnja 1905. sastaje se velik broj zagrebačkog građanstva u prostorijama Građanske Streljane, povodom poziva streljačkog meštra Antuna Gnezde. Izabran je građanski odbor, koji će u Zagrebu rukovoditi žalobne svečanosti. Zaključeno je, da se na Strosmayerov odar ne polažu vienci i cvieće, već se odmah započne sabiranjem za spomenik. Predsjednikom odbora izabran je Antun Gnezda.

»Obzor« od 15. travnja 1905. misli, da bi najzgodnije mjesto za Strosmayerov spomenik bilo pred palačom Akademije. Na podnožju spomenika trebalo bi smjestiti spomenike: Račkoga, Pavlinovića, Vojnovića, Smičiklasa i drugih Strosmayerovih suradnika.

U zagrebačkoj katedrali priređene su svečane zadušnice. Iza toga je građanstvo u povorci pošlo u Hrvatski Dom, (u zgradu Sokola i Kola). Tu

je održana svetčana Akademija, koju je otvorio starješina Hrvatskog Sokola dr. Juraj Vrbanić.

Na pogrebu u Đakovu oprostio se s biskupom Strosmayerom u ime hrvatske priestolnice gradski načelnik dr. Amruš. U svom govoru iztiče, kako mu je Strosmayer bio ideal svega dobrog i plemenitog, bilo je to onda kada je bio malen đak, isto tako i danas kada je i načelnik hrvatske priestolnice, on se ponosi time. Svoj govor dr. Amruš završuje: »Ljubimo Boga vrhu svega, ljubimo vjeru i domovinu, jer tako nas je učio veliki biskup. Slava našem otcu biskupu Josipu Jurju Strosmayeru!«

Đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer. Prema slici od Vlaha Bukovca.

U skupštini gradskog zastupstva 11. svibnja 1905. načelnik dr. Amruš spominje smrt zagrebačkog prebendara i hrvatskog povjestničara Ivana Krst. Tkalčića, koji umre 11. svibnja. Dr. Amruš iztiče, kako je baš na današnjoj skupštini pokojnik imao biti izabran počastnim građaninom zagrebačkim, ali je prerana smrt taj izbor prekinula. Tkalčić je zaslužan naročito za poviest grada Zagreba, a znamenito je njegovo klasično izdanje sredovječnih »Spomenika grada Zagreba«. Na odar pokojnikov položen je vienac u ime grada Zagreba.

U skupštini gradskog zastupstva 1905. zaključena je gradnja gradskog kupališta u tadanjoj Josipovačkoj cesti, (danas Mošinskijeva

ulica). Predviđen je trošak od 70.000 Kruna. Zastupnik Pavao Gašparović predlaže, da se ovo kupalište spoji s parnom kupelji. Ovo nije prihvaćeno.

U skupštini gradskog zastupstva 30. svibnja 1905. zaključena je nabava slika gradskih načelnika od godine 1850., kada su sve jurisdikcije spojene u jedinstveni grad Zagreb. Najprije bi se nabavile tri slike, i to: Ivana pl. Kamaufa, Vjekoslava Frigana i Adolfa pl. Mošinsky-a. Za nabavu tih slika odobreno je 3.000 Kruna. Slike će izraditi domaći umjetnici. U istoj skupštini zaključeno je uzdržati sve poviestne građevine u Zagrebu. Osnovat će se gradski poviestni muzej.

Zastupnik Pavao Gašparović protivi se nabavi slika gradskih načelnika i predlaže, da se radije kupe slike hrvatskih umjetnika na jubilarnoj izložbi. Zastupnik Ivo pl. Mallin zagovara nabavu načelničkih slika, jer je to ujedno prvi korak ostvarenju gradskog muzeja.

U skupštini gradskog zastupstva 8. srpnja 1905. zaključena je gradnja kamenitih stuba na trgu Franje Josipa I., (danas Trg Kralja Tomislava), uz trošak od 22.200 Kruna. Tada su na taj trg vodile drvene stube, koje su sagrađene 1895.

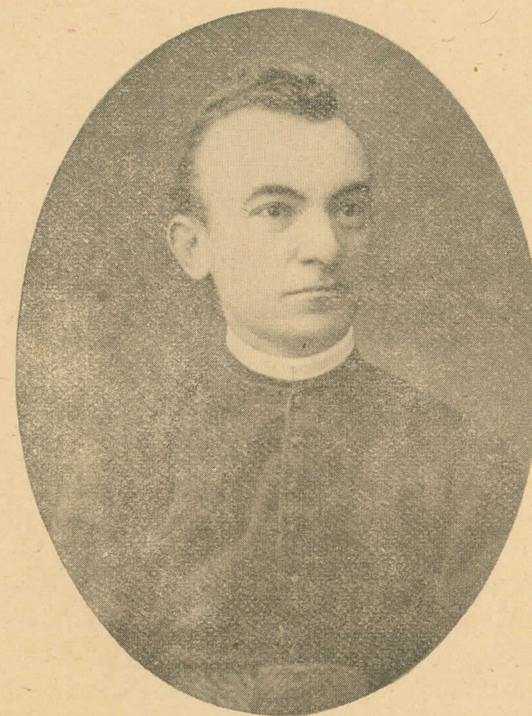
Smrću župnika Sv. Marka, dra Stjepana Boroše izpražnjeno je župničko mjesto. Razpisan je natječaj, te su se natjecali: Karlo Matica, Franjo Jemeršić, Petar Mrzljak, Ivan Kralj, dr. Karlo Bošnjak i dr. Juraj Cenkić. U skupštini gradskog zastupstva 6. studenoga 1905., izabran je župnikom tadanji upravitelj Petar Mrzljak s 21 glasom, dok je dr. Karlo Bošnjak dobio 17 glasova. Odmah po izvršenom izboru zazvonila su sva zvona župne crkve sv. Marka, te se tim objavilo, da je izabran novi gradski župnik.

U skupštini 4. prosinca 1905. zaključeno je nabaviti zemljište za novu bolnicu od 600 kreveta. Gradilište nabavilo bi se od zagrebačke Nadbiskupije u površini od 17 rali, uz cienu od 3 Krune po čet. hvatu. Gradska obćina spojila bi ovu bolnicu s cestom, koja bi iz Vlaške ulice kraj nadbiskupskog majura, vodila do nove bolnice, (danas Vončinina ulica). Gradska obćina ostaje s ovim zaključkom u obvezi kroz tri godine, t. j. do godine 1908.

Gradnja bolnice doista započela je 1908. pod banom Pavlom bar. Rauchom. Nakon njegovog pada, a za banovanja Nikole pl. Tomašića, gradnja bolnice je obustavljena iz razloga tobožnje »puzavosti tla«. Izgrađeni paviljon upotrebljen je za školske svrhe. Danas se tu nalazi odio medicinske klinike. Pitanje nove bolnice odgođeno je do poslije svjetskog rata, pa je njena gradnja započela na Rebru iza god. 1931.

Pod načelnikovanjem dra Amruša konačno je riešeno jedno važno zagrebačko pitanje, a to je gradnja župne crkve Sv. Blaža. Već od god. 1887. potaknuto je pitanje osnutku župe sv. Blaža. U skupštini gradskog zastupstva 4. travnja 1887. predlaže zastupnik Suhin, da se iz

župe sv. Marka izluči potrebno područje za osnutak dviju novih župa i to: Sv. Blaža i Sv. Križa. Suhin kao nadarbenik Sv. Marka voljan je dati bezplatno zemljište na uglu Prilaza i Primorske ulice, u svrhu gradnje župne crkve Sv. Blaža i pripadajućeg župnog dvora. Za gradnju crkve župe Sv. Križa neka grad dade svoje zemljište (prije vlastničtvo Stjepana Holjevca), u Voćnoj kasnije Katančićevoj ulici.

Ivan Krstitelj Tkalčić, zagrebački prebendar i hrvatski povjestničar.

Na priedlog zastupnika dra Vladimira Mažuranića zaključeno je, da se iz područja župe Sv. Marka izluči samo potreban prostor za župu Sv. Blaža. Gradska obćina pridržaje patronat nad župom Sv. Blaža.

U skupštini gradskog zastupstva 3. rujna 1888. zaključen je osnutak dviju novih župa u Zagrebu i to: Sv. Blaža i Sv. Križa. Ustrojenju župe Sv. Blaža pristupilo bi se odmah. Dosadanje nadarbine Sv. Ivana i Sv. Križa kod župe Sv. Marka ne bi se u slučaju izpražnjenja više popunjavale, već bi se imovina tih nadarbina upotriebila za osnutak novih župa.

U skupštini gradskog zastupstva 28. siečnja 1893. zaključeno je, da se župna crkva Sv. Blaža podigne na gradskom zemljištu na Ciglani u osi Kačićeve ulice. Crkva bi imala prostora za dvie hiljade ljudi.

U skupštini gradskog zastupstva 14. prosinca 1896. prihvaća se priedlog Nadbiskupskog duhovnog stola, po kojem će se župna crkva Sv. Blaža graditi na uglu Prilaza i Primorske ulice. Gradnja crkve i župnog dvora izvest će se po osnovi arhitekta Josipa pl. Vancaša troškom od 130.000 forinti.

Gradilište na uglu Prilaza i Primorske ulice se napušta uslied priedloga Nadbiskupskog duhovnog stola. U skupštini gradskog zastupstva 7. veljače 1898. zaključeno je graditi crkvu Sv. Blaža na uglu Prilaza i Krajiške ulice.

»Narodne Novine« od 15. travnja 1899. primjećuju, da se već 10 godina razpravlja o gradnji župne crkve Sv. Blaža. Osnova je dogotovljena arhitektu Vancašu. Gradilište odabrano je na uglu Prilaza i Primorske ulice. Pojavila se želja, da se crkva gradi iza Sokola i Kola u sredini tadanjeg zapadnog perivoja, kasnije Mažuranićevog trga. U tom smjeru podnesene su predstavke gradskom poglavarstvu i nadbiskupu dru Posiloviću s 300 podpisa. Podpisnici opravdavaju svoju predstavku, da bi crkva na prostoru Sokola i Kola bila blizu školskih zavoda. »Narodne Novine« od 20. travnja 1899. priobćuju, da nadbiskup predloženo mjesto ne drži zgodno za župnu crkvu.

Kroz dvie godine nije se ništa radilo na izgradnji župne crkve Sv. Blaža. Ova stanka potiče zastupnika kanonika Krapca, te on u skupštini gradskog zastupstva 10. siečnja 1901. stavlja upit glede ove gradnje. Načelnik Mošinsky izjavljuje, da se nije moguće složiti s Nadbiskupskim duhovnim stolom glede gradilišta. Gradsko poglavarstvo zagovara gradilište u Zapadnom perivoju. Nadbiskupski duhovni stol odlučio je za ugao Prilaza i Primorske ulice. U tom smjeru dao je Nadbiskupski duhovni stol arhitektu Vancašu izraditi novi nacrt te želi, da crkva dobije oblik bazilike. Gradsko poglavarstvo zatražilo je strukovno mišljenje od Hrvatskog družtva inženjera i arhitekata.

Prošle su opet dvie godine, a od gradnje župne crkve Sv. Blaža ništa. Uslied toga kanonik i gradski zastupnik Ivan Krapac u skupštini gradskog zastupstva 6. travnja 1903. ponovno pita, što je s gradnjom župne crkve Sv. Blaža. Načelnik Mošinsky odgovara, da se Hrv. družtvo inženjera i arhitekata izjavilo protiv gradnje na uglu Prilaza i Primorske ulice. Gradnja crkve nije potrebna, jer Zagreb imade dosta crkva. Bolje je pričekati, dok se postojeća građevna glavnica od 313.755 Kruna još poveća.

Nakon ponovne stanke gotovo od dvie godine, načelnik dr. Amruš iznaša pitanje gradnje crkve Sv. Blaža pred gradsko zastupstvo. U skupštini 4. prosinca 1905. zaključeno je, da se župna crkva Sv. Blaža gradi na Ciglani sučelice Kačićeve ulice, po nacrtu Vancašovom.

Neostvaren nacrt župne crkve Sv. Blaža, izrađen po arhitektu Vancašu.

»Obzor« od 14. studenoga 1907. osvrće se na gradnju župne crkve Sv. Blaža te kaže, da je riedko koja osnova toliko mienjana kao osnova za gradnju župne crkve Sv. Blaža. Već se kroz decenije pita, gdje će crkva stajati. »Obzor« je doznao, da se kod grada izradila osnova, po kojoj bi crkva stajala između Iličkog (Pejačevićevog) trga, Ilice i Pantovčaka, nasuprot bivšeg rodilišta, na tako zvanom Radoševićevom briegu. Na ravnici, gdje bi stajala crkva, vodila bi nova ulica.

»Obzor« od 1. prosinca 1907. nastavlja te opisuje, kako bi glavni prolaz do crkve Sv. Blaža bio sa strane Ilice. Kuća br. 100 i one uz nju imale bi se srušiti. Drugi put do crkve vodio bi sa strane Iličkog trga spram Pantovčaka. Crkva bi stajala na Radoševićevom briegu, nad sadanjom Buconjićevom ulicom. Odluka ovisi od Kaptola i Zemaljske vlade, da tu osnovu odobre.

Gradsko zastupstvo opet razpravlja o gradnji župne crkve Sv. Blaža. Zastupnik Gašparović predlaže razpis natječaja za gradnju crkve. Holjac se tome protivi, jer je natječaj bio već razpisan, osnova povjerena je arhitektu Vancašu, koji na osnovi radi već 12 godina. Ne bi bilo liepo da se taj rad oduzme. Do gradnje foruma, kojeg je zamislio Kršnjavi i onako ne će doći, jer taj nije potreban.

Konačno porota prihvaća osnovu arhitekta Viktora Kovačića izrađenu pod naslovom »Deo«. Zaključak porote prihvatilo je gradsko zastupstvo u skupštini 1. veljače 1909. Trošak gradnje crkve Sv. Blaža i župnog dvora predviđen je na 245.000 Kruna.

Konačno su 24. srpnja 1911. započele zemljoradnje za gradnju župne crkve Sv. Blaža. Zidanje crkve preuzela je »Prva hrvatska zidarska zadruga« u Zagrebu.

*

Zanimljiva je razprava dra Izidora Kršnjavija o slogu crkve Sv. Blaža, koja je izašla u »Narodnim Novinama« od 28. studenoga 1905. pod naslovom: »Crkva Sv. Blaža u Zagrebu«.

U toj razpravi dr. Kršnjavi smatra načelnika dra Amruša glavnim krivcem, što crkva Sv. Blaža ne bude izgrađena u slogu talianske renesanse, kako je dr. Kršnjavi predložio, već će u bizantinsko romanskom slogu. Donisimo nekoje zanimljive stavke iz razprave dra Kršnjavija.

Uvodno dr. Kršnjavi priznaje dru Amrušu nekoje zasluge iz vremena kada je bio prvi puta načelnikom. Tada je Kršnjavi s Amrušem proveo veliko poduzeće gradnje srednjoškolskih zgrada na tadanjem trgu Khuena-Hedervarya. Pred izgradnjom tih škola dr. Amruš je htio graditi novu realku, pa je od Zemaljske vlade tražio zajam, kojeg nije dobio. Tim povodom je dr. Kršnjavi predložio Amrušu, da će gradnju srednjih škola sam

uzeti u ruke, ako grad doprinese bar polovicu građevnih troškova. Dr. Amruš je na to pristao, pa su iza toga sagrađene srednje škole.

Isto tako sporazumno htio je dr. Kršnjavi s načelnikom drom Amrušem izgraditi crkvu Sv. Blaža na Ciglani. Crkva bi se imala graditi u talianskoj renesansi. Sa zgradama srednjih škola bila bi spojena monumen-

Desno Dr. Izidor Kršnjavi. Lievo Fra Didak Buntić, provincial hercegovačkih Franjevaca. Slikopis iz god. 1911.

talnim forumom, u kojem bi se smjestile kopije najboljih umjetnika iz Kršćanske dobe.

U isto vrieme htjeli su biskup Gašparić i začastni kanonik Suhin, da se crkva Sv. Blaža gradi na Prilazu. Ovu nakanu je tada zapriečio dr. Kršnjavi, a sve zato, da se ne pokvari izvedba foruma, spojenog s crkvom.

Dr. Kršnjavi nastavlja i kaže, da je pitanje gradnje crkve Sv. Blaža dugo spavalo. Probudio ga je dr. Amruš, kada je drugi puta postao načelnikom. Kršnjavi se nadao, da će načelnik dr. Amruš nastojati, kako bi se crkva Sv. Blaža gradila na Ciglani u slogu srednjih škola. Nadalje se dr. Kršnjavi tuži, kako se je njegovo mišljenje nekako uvažavalo, dok je bio odjelnim predstojnikom. Nakon odstupa nisu ga pozivali ni u odbore za gradnju crkve, jer se valjda s njegovim odstupom umanjila njegova stručna sprema . . .

Odbor je zaključio na temelju izvješća profesora dra Luke Jelića iz Dalmacije, da se crkva Sv. Blaža gradi u stilu crkvi, koje su građene u vrieme hrvatskih narodnih dinastija. Ovu ideju sada je prisvojio načelnik dr. Amruš. Dr. Jelić je bio protiv rušenja Bakačeve kule, ili kako ju dr. Kršnjavi nazivlje »toranj grdosija«.

Dr. Kršnjavi tvrdi, da posebnog hrvatskog građevnog sloga uobće nema. Za doba hrvatskih kraljeva od god. 839.—1.102. gradilo se u bizantinskom i romanskom slogu, pa su tako građene mnoge crkve u Dalmaciji. Hrvatski građevni slog je puka fantazija.

Građevine iz doba hrvatskih kraljeva u Dalmaciji razlikuju se od suvremenih zgrada u drugim zemljama, što kod nas nema ni jedne veličanstvene bizantinske zgrade, kao na iztoku, a ni tako bogate kao u Italiji. Dr. Kršnjavi nadalje tvrdi, da gradnja crkve Sv. Blaža u bizantinskom ili romanskom slogu ne bi bilo ništa hrvatskog.

Dr. Kršnjavi zaključuju svoj članak time, da bi jedini razlog gradnji vrkve Sv. Blaža u bizantinsko-romanskom slogu mogao biti tim opravdan, da se hrvatski narod podsjeća na svoju nekadanju neodvisnost. U umjetničkom pogledu tadanja Hrvatska bila je ovisna o tuđoj umjetnosti.

*

Nakon što smo se malo dulje zadržali kod opisa izgradnje župne crkve Sv. Blaža, vraćamo se na daljnji rad načelnika dra Amruša. Sada ćemo opisati njegovo političko djelovanje, nakon što su ga pristaše Neodvisnog građanstva ponovno izabrali za gradskog načelnika.

»Obzor« od 3. studenoga 1905. javlja, kako se po Zagrebu pogovara, da će dr. Amruš kod saborskih izbora u Koprivnici kandidirati protiv neodvisnjaka dra Franka Potočnjaka. »Obzor« se čudi toj viesti, te pita dra Amruša je li tomu tako? Razjašnjenje potrebno je u interesu narodne stvari a isto tako i u njegovom.

Odmah sliedeći dan doznaje »Obzor«, da dr. Amruš doista u Koprivnici kandidira, ali »izvan stranaka«, dakle kao »divljak«. Nadalje »Obzor« javlja o demonstraciji sveučilištne mladeži pred Amruševim stanom na Akademičkom trgu. Istodobno klicalo se dru Potočnjaku.

»Obzor« od 10. studenoga 1905. opisuje izbor u Koprivnici, koji se obavljao 9. studenoga. Kada se je vidjelo, da bi dr. Potočnjak protiv »divljaka« dra Amruša mogao pobiediti, izbor je radi »nemira« obustavljen. Istog dana dr. Amruš vraća se u Zagreb. Na kolodvoru je od omladine demonstrativno dočekan. »Obzor« tom zgodom primjećuje, kako je dr. Amruš od te iste mladeži bio prošle godine (1904.) pozdravljen, kada ga je zastupstvo izabralo gradskim načelnikom.

Preskok dra Amruša u vladine redove makar i pod firmom »divljaka«, nije mogao ostati bez posljedica u tadanjem gradskom zastupstvu. Njegovi dojučerašnji politički prijatelji, koji su ga po drugi puta izabrali gradskim načelnikom, konačno su uvidjeli, da dr. Amruš u politici nije pouzdan. O tom su se »neodvišnjaci« (»Obzoraši«) već osvjedočili god. 1892., kada je dr. Amruš kao »divljak« pokušao s kandidaturom u Garčinu.

U gradskom zastupstvu otvara se vatra protiv dra Amruša. U skupštini 6. studenoga 1905. vladala je sveobća napetost među gradskim zastupnicima, a tako i među obćinstvom na galeriji. »Pokret« glasilo Hrvatsko-srbske koalicije od 7. studenoga 1905. opisuje tečaj ove skupštine i kaže:

Čim je dr. Amruš ušao u viećničku dvoranu, stao je dieliti svoju izjavu odtisnutu u »Agramer Tagblattu«. U toj se izjavi dr. Amruš opravdava, zašto je promienio politički smjer. Naročito iztiče, da u riečku rezoluciju nema povjerenja. Svi su očekivali neke demonstracije bilo u dvorani ili na galeriji. Međutim sve je mirno prošlo. Jedina tiha demonstracija bila je u tom, što su nakon izbora župnika Sv. Marka, zastupnici koalicionaši (neodvisnjaci) napustili dvoranu. Uslied toga se nije mogla voditi razprava o proračunu za 1906. Činilo se, kao da većina gradskog zastupstva nije još spremila »lunte«, iz kojih će sasuti vatru protiv nevjernog načelnika dra Amruša. Ostavili su to za sliedeću skupštinu, koja je održana 11. prosinca 1905.

»Pokret« od 11. prosinca 1905. već unapried prorokuje, da će danas poslie podne puknuti osuda nad Amrušem, ako se ne nađe većina, koja će izglasati proračun. »Pokret« kaže, da bi »frankovci« rado pomogli Amrušu, koji nijedan korak ne čini, a da od njih ne traži privolu. Na Amruševu žalost »frankovci« mu kod proračuna ne mogu pomoći, radi svog »načelnog stanovišta«, zbog kojeg su protiv svakog gradskog proračuna.

Odmah na početku skupštine održane 11. prosinca 1905., otvara vatru zastupnik arhitekt Janko Holjac. Povod je tomu proslava šestdesetgodišnjice hrvatskog pjesnika i sveučilištnog profesora dra Franje Markovića. Proslavu priredilo je dne 10. prosinca Družtvo hrvatskih književnika u dvorani Kola. Tom zgodom održana je svetčana akademija. Na toj akademiji od strane grada nije bio nitko prisutan. Zastupnik Holjac pita načel-

nika dra Amruša, zašto grad na Markovićevoj akademiji nije bio zastupan. Na taj upit dr. Amruš odgovara, da grad na tu priredbu nije bio pozvan. Svakako je napadno, zašto grad nije pozvan na priredbu, gdje se slavi jedan od prvih hrvatskih književnika?

Nakon ove za dra Amruša mučne upadice dolazi još mučniji događaj. U istoj skupštini gradskog zastupstva razpravlja se proračun za god. 1906. Kada je otvorena generalna razprava o proračunu, uzimlje rieč zastupnik

Arh. Janko Holjac, bivši zagrebački načelnik od 1910. do 1917.

Holjac, koji u ime svoje kao i svojih sumišljenika Mije Blažekovića, Milivoja Crnadka, Mate Ilijaševića, Franje Švrljuge, Mirka Broza, Nikole Ćuka, dra Stjepana pl. Miletića, Miroslava Budickia, Aleksandra Seča i dra Paje Theodorovića, daje izjavu, u kojoj naglašuje, da je dr. Amruš prigodom izbora za gradskog načelnika izjavio, da se ne će baviti nikakvom drugom politikom, već samo gradskom zagrebačkom, i raditi jedino za procvat i podignuće naše priestolnice Zagreba. Zato su ga navedeni istomišljenici kandidirali za načelnika, bez obzira na političko mišljenje pojedinca. Međutim je gradski načelnik dr. Amruš u posljednje doba stupio na polje javne politike, te odmah postao središtem duhovne političke borbe, čime je svoje obećanje povriedio. Pošto ovakvo držanje dra Amruša

u današnjim prilikama ne može biti od koristi po grad Zagreb, to ne mogu podpisani (prije navedeni gradski zastupnici), više imati povjerenja u načelnika dra Amruša, te zato odklanjaju predloženi proračun.

Gradski zastupnik Stjepan Timet u ime Starčevićanaca pravaša izjavljuje, da oni već u načelu ne mogu prihvatiti predloženi proračun, jer su u oštroj oporbi protiv vladajućeg nagodbenog sustava. Obzirom na izjavu Starčevićanaca mora se primietiti, da su oni kod svake proračunske razprave u gradskom zastupstvu slične načelne izjave davali. Prema tomu njihova izjava u ovoj proračunskoj razpravi, nije bila uperena protiv načelnika dra Amruša, već je imala načelni značaj.

Dr. Ivo pl. Mallin u ime svoje i svojih drugova, (vladinih pristaša), izjavljuje, da se njih ne tiče političko mišljenje načelnika dra Amruša. Oni su za njega glasovali, prigodom načelničkog izbora, jer ga je središnji nezavisni klub kandidirao, kod tog nisu pazili, je li on njihov čovjek ili ne. Mi ne pitamo — kaže dr. Mallin — kojoj stranci načelnik pripada. Oni glasuju za predloženi proračun, dok na gradu postoji valjana uprava.

»Pokret« od 12. prosinca 1905. zapazio je, kako se je dr. Amruš dru Mallinu zahvalio na danoj izjavi.

Konačno uzimlje rieč načelnik dr. Amruš, te kaže, da su zadnji gradski izbori provedeni bez političke natruhe. Zatim kaže, da se izjava zastupnika Holjca ne slaže s onim, što je on (dr. Amruš) rekao u svom nastupnom načelničkom govoru. Konačno kao Hrvat svoje slobodno osvjedočenje pod nikojim uvjetima ne da ograničiti.

Kod glasovanja proračun je odklonjen s 21 glasom protiv 15. Skupštinski zapisnik je stante sessione (odmah po svršetku skupštine) ovjerovljen. To je bio znak, da je to zadnja sjednica ovog zastupstva, pa će usliediti razpust.

»Obzor« od 12. prosinca 1905. proriče razpust gradskog zastupstva, te da će dr. Amruš biti imenovan povjerenikom. Ovako će se za sada izbjeći izborima, koji bi za Amruša i njegove zaštitnike mogli zlo svršiti. Vjerojatno će se čekati, dok se »duhovi ne primire«.

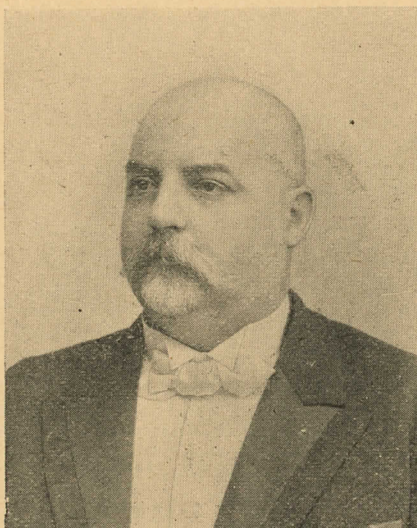
Nadalje »Obzor« znade, da je dr. Amruš nakon uzkrate proračuna za 1906. rekao, da on ostaje. Zgodna upadica pala je od strane pravaškog zastupnika i vlaškouličkog građana Ivana Sirovatke, koji, nakon što je proračun propao, veselo primjeti: »Sad idemo na karmine«. Dr. Amruš mu sa smieškom odgovara: »Ali na čije?! Niti sam se zahvalio, niti se kanim zahvaliti«. Ova upadica prouzročila je malo veselje u tom obćenito neprijatnom razpoloženju.

»Obzor« od 17. prosinca 1905. donaša viest pod naslovom: »Dr. Amruš pristaša narodne (vladine) stranke«. Tu se priobćuje, kako se je dr. Amruš dugo spremao i kolebao. Službeno je još uviek »izvan stranaka«.

Nakon izglasanog nepovjerenja u gradskom zastupstvu, pročulo se, da bi gradski senator Deželić mogao postati povjerenikom za grad Zagreb. »Obzor« primjećuje, da je to govorkanje dru Amrušu bilo jako neprijatno. Čemu sve žrtve i »divljačtvo«, a drugi bi mogao odnieti »komesarstvo«. Zato se dr. Amruš požuri vođi vladine Narodne stranke dru Nikoli Tomašiću u Hipotekarnu banku, gdje je on bio predsjednikom. Nakon tog posjeta bilo je sve dobro. Sada »Obzor« dodaje: U banku je dr. Amruš ušao kao »divljak«, a iz banke kao vladinovac. Taktika Tomašićeva je dobra: ako dr. Amruš hoće postati komesarom, mora ući u Narodnu stranku.

*

Konačno je usliedilo ono, što je dr. Amruš želio. Odpisom Zemaljske vlade od 15. prosinca 1905., razpušteno je gradsko zastupstvo. Dr. Amruš imenovan je vladinim povjerenikom za grad Zagreb. Vlada mu stavlja u dužnost što skoriji razpis gradskih izbora.

Dragutin Mondecar, poznati zagrebački trgovac u Dugoj ulici br. 1 i gradski podnačelnik.

U razdoblju od 15.—17. ožujka 1906. razpisani su gradski izbori. Na ovim izborima borile su se dvie listine. Vladina i ona Neodvisnog građanstva.

Zagrebačko građanstvo nije pokazalo veliko zanimanje za ove izbore, zato je u I. i II. izborničtvu pobiedila vladina listina. Odlučili su u većini činovnički glasovi. Činovnicima bila je vladina lista »naročito preporučena«. U III. izborničtvu dobila je većinu kao obično Starčevićeva stranka prava.

Dr. Amruš izabran je gradskim zastupnikom u I. izborničtvu s 214 glasova (od ukupno predanih 300).

Nakon izbora sazvana je skupština gradskog zastupstva dne 5. travnja 1906. Predsjedao je banski savjetnik Stjepan Štrbac kao vladin povjerenik. U toj skupštini izabran je po treći puta gradskim načelnikom dr. Milan Amruš. Nakon izbora održao je dr. Amruš običajni programni govor.

U skupštini gradskog zastupstva 11. lipnja 1906. izabran je gradskim podnačelnikom trgovac Dragutin Mondecar. Životopis Dragutina Mondecara priobćili smo u »Zagrebu« br. 1. — 1935. (Nastavit će se.)

ZAGREB OD OSNUTKA DO »ZLATNE BULE«

Ovaj članak primili smo od mladog Zagrebčanina Aleksandra Seiferta, sina gradskog građevnog savjetnika ing. Josipa Seiferta. Naš mladi pisac izradio je taj članak kao maturalnu pismenu zadaću iz hrvatskog jezika. Vrlo rado donašamo ovu radnju jer vidimo da je Aleksandar Seifert jedan od onih mladih Zagrebčana, koji vole svoj rodni grad, te mu posvećuje svoje duševne sposobnosti. Na ovoj uspjeloj radnji mladom piscu čestitamo sa željom da tako dalje nastavi.

Aleksander Seifert započimlje svoj članak ovim Uvodom:

Imenu Zagreb nalazimo prvi puta trag i to u pridjevu zagrabiensis u izpravi ostrogonskog nadbiskupa i Felicijana iz god. 1134., kojom je zagrebačkoj biskupiji vraćena neka zemlja i u kojoj se spominje da je ovu biskupiju osnovao kralj Ladislav oko 1093. god. Izprava je pisana latinskim jezikom koji je bio u ono vrieme jedini jezik na kojem su se pisale sve izprave. Na hrvatskom jeziku nemamo uobće izprave iz najstarijih vremena pa ne znamo kako su domaći ljudi svojim jezikom nazivali rodni si grad. Prvu poznatu hrvatsku izpravu i to pisanu glagolicom u kojoj se spominje Zagreb imamo tek iz godine 1526. i to od kneza Krste Frankopana kojom savjetuje senjskog biskupa Franju Jožefića u borbi protiv Turaka i spominje »Zagrepce z Gratza«.

Već se iz toga vidi da je bilo i drugih Zagrebčana osim onih iz Gratza. Činjenica je da se Zagreb u početku svog razvitka dieli u dvie oblasti. Onu na desnoj obali potoka Cirkvenika Gradec, Grac, Grič i onu s lieve strane potoka Crikvenika tj. biskupski grad i Kaptol.

Prije svega moramo razsvietliti osnivanje biskupije u Zagrebu jer je to vrlo važan događaj u političkom i kulturnom razvitku Hrvata i Zagreba. Osim toga će se poznavanjem tog događaja lakše dati stvoriti zaključci o ostalim momentima u poviesti Zagreba.

Smrću kralja Zvonimira ostade hrvatska kruna bez izravnog nasljednika. Sin Zvonimirov Radovan umro je još za života otčeva. Da se onemoguće borbe za priestolje složi se sabor da proglasi Stjepana sina Krešimirova kraljem. Ovaj tjelesno slab umre već druge godine.

Među hrvatskim plemenima odnosno pojedinim velikašima nastadoše krvave borbe za priestolje. Nijedan od velikaša nije imao toliko snage da dođe do vlasti. U državi nastadoše pljačke, otimačine i umorstva kako to opisuje Tomo arciđakon Splitski.

Ovim domaćim razdorom nakanila se je okoristiti Zvonimirova udova kraljica Jelena Liepa, te nastoji od hrvatskih velikaša stvoriti stranku koja bi njenom bratu ugarskom kralju Ladislavu ponudila kraljevsku krunu. Uz Jelenu pristane liep broj velikaša a i dobar dio svećenstva nadajući se od novog kralja velikih povlastica. Kraljica Jelena zatraži potom pomognuta od hrvatskih velikaša pomoć od svog brata Ladislava kako sama veli »progonjena mnogim nepravdama«. Ladislav primi poziv da sjedne na hrvatsko priestolje, ali to svoje pravo po šurjaku Zvonimiru prenese na sinovca Almoša, kojeg opredieli za budućeg hrvatskog kralja.

Kralj Ladislav pozvan doduše od hrvatskih velikaša nije ipak bio osvjedočen da će ga hrvatska plemena primiti razširenih ruku skupi veliku vojsku i prieđe s njom Dravu kod Sopja god. 1091. i stupi na hrvatsko tlo. Pobožan kakav je bio zavjetovao se je u koliko mu uspije podhvat za rukom da će u Hrvatskoj osnovati biskupiju. Za središte kralju i novoj biskupiji bio je odredio Zagreb kao najpovoljniji položaj između Drave i Kupe.

Kod napredovanja u Hrvatskoj namieni Ladislav osvojene krajeve što kao krunska dobra kralju Almu, a što novoj biskupiji koju osnuje u Zagrebu oko 1093. godine.

Iz Zagreba krene Ladislav prema Sisku gdje naiđe na odpor Hrvata, a kod Gorah iza Petrinje bude potučen i vrati se natrag u Ugarsku na viest da su mu Kumani provalili u državu. Almo ostane još neko vrieme u Hrvatskoj, ali se je morao pred odporom Hrvata povući u Ugarsku. Hrvati se neko vrieme slože pod Petrom Svačićem.

Što nije uspjelo Ladislavu uspije nasljedniku i sinu njegovom Kolomanu kralju Ugarskom koji vidiv odpor Hrvata nagodi se s njima i sklopi »Pacta conventa« 1102. godine i postane kraljem hrvatskim i to kako piše u »Pacta conventi« slobodnom i dobrom voljom hrvatskih plemena.

Taj događaj i ako jedan od najodsudnijih u pooviesti Hrvata nije ostavio jačih tragova u razvitku grada Zagreba.

Poviest Zagreba u najstarija vremena.

Kada je 1093. ili 1094. godine osnovana u Zagrebu biskupija, onda je Zagreb sigurno već razvijen grad bar za prilike onog vremena jer u kakovo onevažno mjesto ne bi se posotavljala biskupija. Nameće se pitanje kakav je razvoj Zagreba do XI. stoljeća. Iz tog vremena nemamo nažalost nikakovih pisanih spomenika, pa možemo jedino po izkopinama i sličnim tragovima nagađati stanje u prvim danima Zagreba. Neki učenjaci nastojali su i drugim putevima doći do nekih zaključaka o postanku Zagreba pa valja i njih čuti.

Pavlin Josip Bedeković misli da su Zagreba osnovali u V. stoljeću prije Krista grčki bjegunci i to 16. godine Peloponeskog rata oko 415. god. p. K. Bedeković dolazi na tu misao što se sredovječni naziv gornjeg grada »mons Grechensis« prevodi sa grčke ili gričke gorice. Tomo Mikloušić drži da je već sv. apostol Marko pripoviedao evanđelje u Zagrebu i da je on ondje utemeljio crkvu sv. Marka. Baltazar Krčelić nagađa da je Zagreb osnovao i utemeljio neki Zaberga vođa turanskog plemena u VI. vieku. Neki bezimeni notar Bele III. u XII. vieku hvasta se da su Mađari već koncem X. stoljeća osvojili Hrvatsku i Zagreb. Arheolog Šime Ljubić drži, da je prilikom seobe naroda ili polovicom V. vijeka udaren prvi temelj Zagrebu po bjeguncima iz Andautonije (Šćitarjeva) koji su ostavili svoje domove pred invazijom barbara (Slavena-Hrvata). Kako je to stanovište usvojio i historičar Klaić posvetit ćemo mu i mi više pažnje.

Koliko je poznato na tlu Zagreba nije za Rimljana ni prije toga bilo kakvo veće naselje. Na nedalekoj ali južnoj obali Save na tlu današnjeg Šćitarjeva bila je veća naseobina Andautonija. Isto je Zagrebu na zapadu u selu Stenjevcu bilo mjesto nepoznatog imena. U gornjem Vrapču bio je rimski kamenolom i tamo se je našlo rimskog klesarskog oruđa i kip nekog boga Silvana.

Vjerojatno je da je već u prvom stoljeću po Kristu u krajevima oko Zagreba živjelo neko pannsko pleme Antautonci a središte im je bila Andautonija današnje Šćitarjevo koja je bila veća mjesto kako se to može suditi po iskopinama. Andautonija je ležala kao važnija postaja na cesti iz Siska (Siscia) preko Zagrebačke gore i Zagorja u Ptuj (Poetovium). Plemenu Antautonaca pripadala je i naseobina kod Stenjevca. Tu su u blizini župnog dvora od 1896.-98. godine izkopani brojni rimski grobovi oko 129. odkrit je i rimski zdenac i stare rimske zidine. Po svim tim nalazima sigurno je da je to groblje bilo u porabi već u I. stoljeću po Kristu. Vrlo je vjerojatno da je na zemljištu današnjeg Zagreba i okolici bilo i prije Rimljana više manjih naseobina koje su pripadale Andautoncima. Prema izkopanim novcima u Zagrebu i to od cara Kon-

stantina (324.—337.) sina mu Konstancija (337.—361.) i Valentina III. (425.—455.) može se utvrditi da je već u IV. vieku na današnjem zagrebačkom tlu bilo stanovnika (po Tkalčiću).

Godine 313. proglašena je u rimskom carstvu »Milanskim ediktom« vjerska snošljivost i sloboda vjeroizpovjesti za kršćansku vjeru, pa je vjerojatno i dio Antautonaca prešao na kršćanstvo. Ti su kršćani sigurno spadali pod biskupiju u Sisak gdje je već 303. god. poginuo mučeničkom smrću biskup sv. Kvirin jer nije htio zatajiti kršansku vjeru. Ta je biskupija seobom naroda nestala.

Dioba rimskog carstva 375. god. nastali su za srednju Europu crni dani. Seoba naroda stiže dalje prema jugu Germani, Huni, Avari i Slaveni napadaju rimske pokrajine. O Slavenima ima iz tih vremena malo pisanih spomenika. Grci i Rimljani pišu nešto o njima ali pod najrazličitijim imenima a i tim spomenicima ima jedva trag.

Svi povjestničari od Plinija, Tacita, Ptolomeja, preko cara Mauricija, kroničara Prokopija pa sve do cara Konstantina Porfirogeneta prvog vjestnika pojave Hrvata slažu se o opisu Slavena samo su im imena različita. Seoba naroda dakle i Slavena kretala se je prvenstveno po dobrim rimskim cestama i dosljedno tome stradavala su u prvom redu naselja i gradovi uz ceste. Tako je, stradala sigurno i Andautonia Andautonovci su se razštrkali po šumovitoj okolici i vjerojatno je da je dio njih osnovao naselje, selo (vicus) na sjevernoj obali Save.

Kada su Hrvati u VII. stoljeću po Konstantinu Porfirogenetu došli u ove krajeve našli su ondje ostatke Andautonaca i nastane se uz njih. Prema tome bi nuždom panički bieg Andautonaca odlučio smještaj i sudbinom Zagreba. Momenat lične sigurnosti bio je važan za osnivače budućeg Zagreba. Oni su zauzeli položaj i pozicije koji nije važan ni strateški ni komunikaciono. I takav je položaj ostao još i danas. To se vidi i iz toga što ga Mongoli samo uz put osvajaju. Pred Zagrebom sustaje ofenziva Niemaca i Turaka. Ni za Napoleona nije on važan pa kako kaže Horvat u Tisućgodišnjoj kulturi Hrvata i Francuski orlovi se zaustavljaju na njegovoj međi.

Andautonce nazivlju pridošli Hrvati Vlasima, a njihovu naseobinu Vlaška Ves. U latinskom prievodu zove se Vlaška Ves Vicus Latinorum. Još danas postoji Vlaška ulica i Laščina po svoj prilici kao uspomena na romanizirane Andautonce. Ove prastare stanovnike Latine spominje listina slavonskog vojvode Andrije iz 1198. kojom podijeljuje zagrebačkom biskupu Dominiku pravo sudstva nad stanovnicima starog Zagreba i Vlaške ulice. Uz Latine t. j. po svoj prilici romanizirane Panonce naseliše se Hrvati i to u početku na današnjem Kaptolu i Opatovini. I samo se

taj dio u početku zvao Zagrebom. Kasnije možda u XIII. vieku razlikuje »villa zagrebiensis i vicus latinorum«.

Ime je Zagreb dobio valjda zato što je negdje u tom dielu bio nasip zvan »greb« kao obrana od Save ili neprijatelja. Hrvati ga nazvahu tada za grebom t. j. iza nasipa. Ima još priča o imenu Zagreb. Po Krčeliću da je biskup Karoti za suše motikom zahvatio u zemlju, voda je izvirala, a on povika zagrebite i otud ime Zagreb.

Druga je priča o nekom banu koji je prolazio vojskom zario mač u zemlju, voda poče izvirati. Mnogi tvrde da je odtud ime Zagreb. Mnogo kasnije se pripojio Zagrebu i utvrđeni gradić zvan Gradec, Greč, Grič, Grec i Grac (današnji gornji grad).

Dvie su hipoteze o onjegovom imenu t. j. o imenu gornjeg grada. Po rječniku Jugoslavenske akademije pod riečju Grič navađa se da se tako ima čitati sredovječna rieč »Grech«. Prema ovoj teoriji još se i danas govori za gornji grad Grič i Gričke gorice. Nasuprot Ivan Tkalčić, Vladimir Mažuranić, Vjekoslav Klaić i još neki drugi povjestničari stoje na stanovištu da se Grech ima čitati Grec. To da je tako zato jer se kasnije pisalo Grecz, a »cz« se je uviek čitalo kao *c*, a ne *č*. Po tom stanovištu dolazi Grec od imena Gradec (Gradecz) skraćeno Gradc, Grac i Grec, a znači mali grad ili gradić. Za ovo stanovište govori i činjenica na starom gradskom pečatu Sigillum communitatis de monte Graci (Pečat obćine na brdu Gracu).

Kada i kako je nastala naseobina Gradec ili Grec ne da se točno ustanoviti. Radi obrane od neprijatelja podigli su Hrvati na uzvišenom dielu utvrđeni grad (castrum). Izgleda da je to bilo negdje između VII. i IX. stoljeća. Tako misli povjestničar Klaić.

Gradec, Grech Gradc, Gric ili Grič

Sigurno je da je radi povoljnog položaja Gradec već za ranih vremena bio sielo župe. Vremenom je Gradec postao i kraljevskim gradom te su u njemu stanovali ne samo redoviti župani zagrebački nego i hercezi iz kraljevske porodice. Prvi herceg za kojeg se izvjestno znade da je boravio u tom gradu bio je Andrija od 1198.—1204. brat kralja Emerika. On je stanujući u kraljevskom dvoru na brdu Graza god. 1198. podielio biskupu Dominiku pravo da podanike njegove bili oni Ugri, Latini (Romani) ili Hrvati, ne smije nitko suditi nego on sam, ili njegov sudac. Herceg Andrija daje god. 1200. kanoniku i dekanu Kaptola Baranu neku zemlju, koja je po njemu do danas zadržala ime Borongaj.

Na Gradcu je stanovao i Andrijin sin, kasniji kralj Bela IV., od 1220—1222. Oko kraljevskog grada nastali su već rano stanovi domaćih

žitelja, koji su se tamo nastanili kao službenici županovi i njegovi branitelji. Zato su uživali razne povlastice. Stanovnike grada su nazivali grad'čani (castrenses) ili purgeri (od Burg, purgos).

Uz domaće žitelje naseljivali su se i ljudi iz dalekih krajeva, poglavito trgovci i obrtnici koje se nazivalo gostima (hospites). Mnogo je gostiju bilo Niemaca, pa se je po njima i jedna ulica prozvala Njemačka, a kako su većinom bili postolari i Šoštarska. Jasna slika Gradca do XIII. stoljeća nije nam nažalost poznata. Izgleda da su pojedine kuće bile smještene nepravilno u hrpama koje su nazivali »insulae«.

Od javnih zgrada spominju se naročito crkve i to: Crkva sv. Marka kao glavna i župna crkva. Po čemu se je prozvala Markovom težko je ustanoviti. Ili po Akvileji gdje je sv. Marko propoviedao evanđelje i osnovao crkvu a Akvilejski svećenici donieše kult u Zagreb. Možda i po talijanskim doseljenicima iz Mletaka od toga i Mletačka ulica. Treći razlog imenu sv. Marka u Zagrebu je možda strah Zagrebčana pred kugom protiv koje je sv. Marko zaštitnik. Sigurno je da je crkva sv. Marka bila sazidana prije provale Tatara, i kasnije nanovo sazidana. Župa sv. Marka bila je pod patronatom biskupa zagrebačkog do 1261., kada je kraljica Marija stavi pod patronat gradski koji patronat traje još i danas.

Na mjestu gdje danas stoji pravoslavna crkva stajala je crkva sv. Margarete zavjetnica protiv tuče. Kada je sazidana nije poznato. Uz crkvu bila su groblja a najotmjeniji sviet bio je pokopan u samoj crkvi. Ostale zgrade mogle bi se razdieliti u tri vrste: palača (palatinum), dvor (curia) i kuća (domus), a bilo ih je zidanih i drvenih ili često iz različitog materiala.

Kako sam već spomenuo imali su kraljevski namjestnici »bani« pod kraj XI. stoljeća svoje sjedište u Zagrebu. Izgleda da se do utvrđenja Gradeca nakon izdavanja zlatne bule banski dvor nalazio pred stolnom crkvom. U Gradecu samom bilo je malo prostora i vrtova zato su gradski stanovnici imali svoje vrtove naročito vinograde zvane trsja van grada.

Granica između Gradeca i biskupije odnosno kaptolske oblasti bio je potok Cirkvenik (današnji Medvešćak) u svom starom koritu koje se nalazilo u današnjoj Tkalčićevoj ulici. Uz taj potok bio je načinjen kanal na kojem su bili smješteni mlinovi radi kojih je bilo mnogo prepiraka između obćine Gradec i Kaptola. Do XIV. vieka spominje se ime Cirkvenik, Cirkvenica po svoj prilici jer je tekao uz koju staru možda najstariju crkvu u Zagrebu (sv. Marija?) Na tom potoku odnosno njegovom mostu vodile su se dugotrajne prepirke i borbe između gradske obćine i Kaptola zagrebačkog naročito u XIII. stoljeću.

Obćina Gradec (Grech) imala je i svojih posjeda koje je nabavila kupovanjem. Ovamo spada selo Dedići izpred Zagrebačke gore, Gračani, Nova Ves na Savi, Černomerec, Sviblje ili Nart i drugo.

Biskupska i kaptolska oblast.

Biskupska oblast je vjerojatno prvi dio Zagreba koji je nastao uz naselje prastanovnika Andautonaca. Taj dio grada liežao je na na lievoj obali potoka Cirkvenika i to od današnjeg Krvavog mosta do Draškovićeve ulice s jedne strane a na drugoj strani potoka zauzimao je prostor pod biskupskim gradom do Ribnjaka. Nakon utemeljenja biskupije oko 1093. god. ubrajao se i Kaptol (sjeverno od stolne crkve) u Zagreb. Osnivanjem biskupije naglo se počeo širiti Zagreb. Značajno je da je kralj Ladislav za prvog biskupa imenovao Čeha po imenu Duh kojemu je dao u pomoć slovinske svećenike iz zalajske i šimeške županije. Biskupija zagrebačka podvrgnuta je ugarskom nadbiskupu u Baču (Fabijanu po imenu) a ne nadbiskupu solinsko-splitskom, koji je bio onda vrhovni pastir u Hrvatskoj. Tim počinju veze sa Ugarskom koje će trajati osamstotina godina. Biskupi zagrebački dobivaju upliva na ugarskom kraljevskom dvoru što već izkorišćuju prvi nasljednici biskupa Duha Singidinus i Manasses za vladanja kralja Kolomana.

Biskupiju zagrebačku bogato je obdario njen utemeljitelj kralj Ladislav. Pomognuti darovima i zadužbinama podigli su biskupi svoje dvore, a kanonici svoje kurije i do njih sagradili stolnu crkvu prije 1217. god. u čast »Prvovjenčanom kralju ugarskom sv. Stjepanu«. Prije toga vršili su biskupi i kanonici službu božju u crkvi sv. Marije koja je vjerojatno već postojala prije osnutka biskupije. Razumljivo je da su se u biskupskom gradu već zarana razvile crkvene oblasti. Nastalo je više župa i to Laškoulička, Kaptolska i Novoveška župa i nekoliko samostana.

Tik Kaptola sazidan je krajem XII. stoljeća samostan Templara ili Božjaka. Nadalje su imali svoje samostane Cisterciti, Dominikanci i Franjevci.

Važno je spomenuti da je Kaptol bio nekoliko stoljeća jedino »mjesto vjerodostojnosti« u Hrvatskoj. Jedino na Kaptolu u to doba mogli su se sklapati ugovori, načitini priepisi, razvodi, oporuke itd. To je pravo Kaptol rabio do god. 1850.

Kaptol je imao velike posjede koje je uživao zajednički ili je pojedini kanonik dobio na uživanje (predij). Osim toga imao je Kaptol prihoda sa svojih mlinova na potoku Cirkveniku.

Važan dohodak Kaptola bila je i desetina. Pravo na desetinu imao je zapravo biskup ali mu je zato dužnost da uzdržava Kaptol. Desetina se je pobirala od stoke i od poljskog prihoda (pšenice, zobi, proje itd).

Zlatna bula Bele III. (IV).

Godina 1217. važna je za Zagreb. Kralj Andrija II. prije herceg u Hrvatskoj u Zagrebu, polazi sa svojom vojskom na križarsku vojnu i boravi u Zagrebu. Tom prilikom on posveti nedavno dovršenu crkvu sv. Stjepana. Nakon povratka Andrije II. sa iztoka plane razdor između njega i sina mu hercega Bele i uslied toga strada i Zagreb i stolna crkva.

Za biskupa Stjepana II. (Babonega - Babonića) od 1225. — 1247. koji bijaše kancelar Andrije II. procvala je zagrebačka biskupija. Za njegova biskupovanja zadesi Zagreb i uopće Hrvatsku i Ugarsku velika nesreća. Nakon nesretne bitke na rieci Šaju u sjevernoj Ugarskoj poplave Tatari cijelu Ugarsku i provale u Hrvatsku na sam Božić 1241. god. 18. svibnja 1241. bježi kralj Bela kroz Zagreb u južne krajeve. Zadržava se u gradu na gričkom brdu, ali bježi odavle pred Tatarima jer grad nije bio utvrđen. Iz Zagreba zamoli kralj Bela pomoć od pape Gregorija u borbi protiv Tatara.

Sred zime 1242. osvanu Tatari pred Zagrebom i Gradcom. Oba mjesta budu sasma opustošena i poharana. Od žitelja se spasi ono što je pobjeglo u gore i šume.

Nakon odlazka Tatara nastoji kralj Bela IV. da u svojoj državi podigne što više utvrda u koje bi se mogao narod sklonuti za slučaj neprijateljskih napadaja. Pri tom ga nastojanju izdašno pomaže ban Slavonije Dionizije i zagrebački biskup Stjepan. Naročitu brigu posveti kralj Bela naselju na brdu Gradec.

Po saslušanju bana Dionizija izda kralj Bela III. stanovnicima brda Graca »Mons Graecensis« 16. studenoga 1242. god. u blizini Virovitice posebnu povelju kojom je tako njihovo mjesto povisio na kraljevski slobodni grad »libera regia civitas« davši stanovnicima sva ona prava i povlastice koje su oni sami popisali. Ta povelja sigurno najvažnija u poviesti grada Zagreba prozvana je zlatnom bulom po zlatnim pečatima koji su se rabili samo za najvažnije kraljevske izprave. Zlatna bula sačuvala nam se u izvorniku i nalazi se u Zagrebu u zemaljskom arhivu na Marulićevom trgu. Isprava je široka 56 cm. a visoka 41 cm. a prigib sa pečatom 4 cm. Pečat nosi na jednoj strani grb Arpadovića trouglasti štit sa dvostrukim križem a na drugoj strani prikazuje kralja Belu kako sjedi na priestolju u lievoj ruci drži zlatnu jabuku u desnoj ruci žezlo. Izprava je pisana liepom i čitljivom goticom na latinskom jeziku.

Sigurno je da je Gradec već zarana tamo u VIII. ili IX. stoljeću bio sjedište hrvatske župe. Dolazkom Arpadovića postaje Zagreb sjedište županije u smislu ugarske razdiobe države kako smo to već spomenuli. Kraljevi su imali razloge da gradove proglase kraljevskim i slobodnim. Jedan je od razloga bio da oslabi moć velikaša, a drugi je bio financialne naravi, jer su glavni prihodi ovakovih gradova išli izravno u kraljevsku blagajnu. Takvi gradovi snažno su se razvijali jer su obično bili utvrđeni pa su se u ono nesigurno vrieme u njih rado naselivali gosti (hospites) trgovci i obrtnici.

Zlatna bula Bele IV. sadržaje glavne ustanove po kojima je kraljevski slobodni grad kroz stoljeća do 1850. tj. do apsolutizma živio. Ona je njezin temeljni statut po kojem je oslobođen vlasti banske i županijske te izravno podvrgnut kraljevskoj kruni ili taverniku. Poglavite su povlastice da općina sama sobom upravlja i da sama svake godine bira vlastitog suca i ostale poglavare, nadalje da građani njezini sami prometu po volji svojom imovinom i da mogu tjedno dva puta (ponedjeljkom i četvrtkom) održavati sajmove. Osim toga poklonio je kralj građanima velik komad zemlje uz desnu obalu Cirkvenika počevši od Kraljevog broda na Savi pa sve do brda Medvednice u Zagrebačkoj gori.

Građani će za uzvrat dati kralju ako polazi na vojnu deset oružanih momaka, a ako bi sam došao u njihov grad dati će mu svaki put za ručak 12 volova, 1000 hljebova kruha i 4 akova vina. Banu će dati samo kad nastupi svoju čast kod instalacije jednog vola, 100 hljebova i jedan akov vina.

Glavna je obveza žitelja Gradeca da utvrde svoj grad o svojem trošku »ex pensis propriis« što jačim zidovima »muro firmissimo communire« i da te zidine vazda uzdržavaju i popravljaju. Kameni okvir toga slobodnoga grada imao je oblik trokuta kojemu je šiljati kut bio okrenut prema sjeveru. Gradski zid izveden je od današnjeg kraljevog dvora do Strossmayerovog šetališta. Na svakom kraju dizala se kula. Od današnjeg kraljevskog dvora spuštao se zid do Mesničkih vrata nizbrdo a odavde opet uzbrdo na Grič gdje je stajala kula. Dalje je zid išao Strossmayerovim šetalištem do iznad današnje Radićeve ulice gdje je opet bila kula. Zapadni zid vodio je današnjom Visokom i Demetrovom ulicom do Vrazovog šetališta. Iztočna strana zida išla je od Vrazovog šetališta do Strossmayerovog šetališta preko Kamenitih vrati. Na cielom zidu bili su probušeni okviri ili puškarnice koje su u početku služile za izbacivanje strjelica a kasnije za puščana zrna. U početku su zidine imale troja vrata i to donja velika Mesnička i Kamenita i jedna mala nova vrata ili poljska vrata na sjeveru. Mnogo kasnije i to u XIV. stoljeću probijena su još jedna mala vrata na Strossmayerovom šetalištu koja su nazvana mala sirova vrata.

Zaglavak.

Kada je Gradec postao kraljevski slobodni grad stalo se doseljivati sve više stranaca. Tim se Gradec podigao nad Kaptol i Vlašku ves. To

ponuka žitelje tih obćina da i oni traže povlasti od svojih poglavara. Biskup Stjepan izdao je 1244. god. povelju kojom je potvrdio stara prava svojih žitelja. Glavno im je pravo bilo da žitelji ne moraju dolaziti ni pred čiji sud nego samo pred biskupskog sudca, koji će određeno vrieme biti namješten. Istodobno nastojali su i biskup i Kaptol da u kralja izmole dozvolu za podizanje utvrda kamo bi za neprijateljskih navala mogli sklonuti svoje blago. 11. rujna 1247. daruje Bela III. na molbu zagrebačkog prepošta File Kaptolu komad zemlje vlastničtvo zagrebačkog župana Vanlegena uz sjeverni gradski zid uz uvjet da Kaptol tu podigne što jaču utvrdu. Kaptol tako podigne Popov toranj radi kojeg je bilo mnogo svađa i krvi između slobodnog grada i Kaptola.

Bela III. daruje i biskupu Filipu nasljedniku Stjepanovu u gori Medvednici zemljište na kojem biskup i kaptol podigoše godine 1249. tvrdi Medvedgrad. Ta je utvrda kasnijim vremenom bila kamen smutnje između zagrebačkog biskupa, hrvatsko-ugarskih kraljeva i raznih velikaša, a kod koje su često najviše stradali stanovnici slobodnog grada na brdu Gracu.

Još je zanimljivo spomenuti da je upravo kralj Bela III. (IV.) pokušao pogaziti povlastice koje je podielio građanima na Grazu. On naime imenuje nekog kneza Arčina gradskim sudcem. Građani nezadovoljni iznesu pred kralja zlatnu bulu po kojoj je bilo njihovo pravo da slobodno biraju svog sudca. Bela III. za to dokine imenovanje Arčinovo i novom poveljom 23. studenoga 1266. ponovno potvrdi sve odredbe zlatne bule. Tom prilikom ustanovi da su građani izvršili svoju dužnost utvrđivanja grada »i imadoše silnih troškova, neprekidna posla i ogromne štete«.

Time bi svršili opis razvoja grada Zagreba od starijih vremena do najodlučnijeg njegovog događaja kada je postao kraljevski slobodni grad. Tim činom dobio je Zagreb mogućnosti za svoj razvoj i snagu za težke borbe koje su ga čekale u daljnjem njegovom životu i razvoju u srednjem vieku.

Pisac ovog članka poslužio se je ovim djelima:

1. Ivan Krstitelj Tkalčić: »Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae« (I. svezak). — 2. Vjekoslav Klaić: »Stari Zagreb u Albumu slob. i kralj. glavnog grada Zagreba god. 1913.« — 3. Josip Horvat: »Kultura Hrvata kroz 1000 godina«. — 4. Dr. Stjepan Srkulj: »Zagreb u prošlosti i sadašnjosti od 1093.—1928.« —. 5. Gjuro Szabo: Stari Zagreb. — 6. Dr. Fedor Breitenfeld: »Zagreb kraljevski i slobodni grad na brdu Grech« u reviji družtva Zagrebčana »Zagreb« godište 1935.

E. Laszowski:

Dr. KONRAD PL. ŠUFFLAY OSTRUŠEVAČKI

Kad je u Zagrebu umro dr. Konrad Šufflay, doniela je »Agramer Zeitung« u br. 277. od 1. prosinca 1856. samo suhoparnu biljezku o njegovoj smrti: »Aram, den 1. December. Herr Dr. Juris Konrad Šufflay, Advokat und Sekretär des K. K.

A. Konrad pl. Šufflay Ostruševački

Grundsteuer Provisoriums ist am 29 v. M. nach schwerer Krankheit, 30 J. alt verschieden und gestern zur Erde bestattet worden.[1])

Dakle o njemu je malo ili gotovo ništa rečeno. Ako to nije tad o njemu više rečeno, kako je zaslužio neka to bude sada, jer on je svojim radom u Zagrebu i kao Hrvat, koji je ljubio Zagreb, to zaslužio.

[1]) U koliko nije u ovoj radnji navedeno vrelo, podatci su iz mog obitelj. arkiva fasc.: Dr. Konrad Šufflay.

Konrad Šufflay, odvjetak samoborskih Šufflay-a, rodio se je u gradu Ribniku u župi lipničkoj zagrebačke biskupije, 20. studenoga 1826. od otca Filipa Aleksandra Šufflay-a, tad generalnog upravitelja i »plenipotentiariuša« dobara grofice Ane Petazzi, i majke Barbare, rođ. pl. Babok od Vukašinca, nećaka zagrebačkoga »carskog fiškala« Daniela pl. Baboka. Kumovao mu je stric Daniel Babok i grofica Ana Petazzi. Krstio ga je lipnički župnik Matija Kasun, podarcіđakon. Roditelji brineći se za zdravlje djeteta, dadoše ga 20. rujna 1827. ciepiti protiv boginja »mit flüssigen Kuhpochken-Stof«, što je obavio Ivan Haas »Impfarzt« i distriktualni kirurg županije zagrebačke u kotaru prekokupskom. Odgajan brižno od roditelja, i već kao diete naučio ga otac latinski jezik, tad službeni u Hrvatskoj, a jezik »familijarni« obitelji Šufflay-eve. Mjeseca studenoga dao ga je otac na nauke u »c. k. slunjsku pukovniju glavnu školu« u Rakovcu kod Karlovca. Stanovao je kod naddučitelja Antolića, a ravnateljem škole bio je J. Frasz, poznati autor djela: »Topographie der karlstädter Militärgrenze«. S njim je stanovao i mlađi njegov brat Julije, kojega je vrlo volio, i pomagao mu kod učenja. On dopisuje s otcem samo na latinskom jeziku. Kako su nama bila mila štiva o Indijancima, tako je tad mladež rado slušala o Turcima, pa se Konrad u pismima ocu čudi, da ne čuje ništa o Turcima! Želio je svagda, da mu roditelji dođu na izpit, jer se je ponosio svojim vrlo dobrim uspjesima u školi. Mnogo je prepatio briga, kad mu je brat obolio, a vrlo se veselio njegovom ozdravljenju. Za stan i školske potrebštine plaćao je otac 15 for. mjesečno. Doista I. razred svršio je dobrim uspjehom a ostala tri s veoma dobrim. Dakako na toj krajiškoj školi bio je nastavni jezik njemački. U prvom razredu bilo je 8 predmeta, u II. 10, u III. 17, odnosno 13, u IV. 11.

Iza svršene škole u Rakovcu upisao se kao redovni đak na zagrebačkoj »arcigimnaziji« te je godine 1839./1840. svršio »III. grammatices« iz svih predmeta kao odlikaš (eminens). Bili su mu profesori: podravnatelj Josip Šufflay, Josip Hergešić, Baltasar Korbar i Ivan Ruzsicska (iz magj. jezika). Među ostalim bili su njegovi suučenici Stjepan Derčić, Ivan Šviglin, Karlo Kos i Gabro Jelačić.

Prvu godinu filozofije svršio je na akademiji u Györu (1843./1844.). Dalje je učio na sveučilištu u Pešti 1844.—1846., gdje je stanovao u Kecskemeti utcza br. 505, u kući grofa Wenkheima. Slušao je glasovitog magjarskog pravnika Antuna Virozsila, koji mu izdade sjajnu svjedočbu.

Zanimljiva su njegova pisma, koja je pisao iz Pešte otcu. Kako je ondje obolio, mislio je otac njegov, da je to posljedica neke tučnjave, jer Konrad bijaše doista malo ratoborne naravi. On se otcu izpričava, da nije počinio nikakav izgred, i da si je dao načiniti bodež (cospis), da se

može braniti »u blatu neke spelunke«, gdje je valjda objedovao i večerao. Otac je opet dvojio, da »zdrav mladić kao on, ne može živiti bez izgreda«! On svoju bolest pripisuje loše priređenom jelu kad je putovao u Szombathely. Iz Pešte 29. prosinca 1845. javlja otcu, da je jedva skucao 8 for. za pravnički ples, kakove priređuju »juratuši« i u Zagrebu. Deputacija zagrebačke županije nije primljena od kralja u Beču, jer to je imalo ići putem namjestničkog vieća (consilium). Kao osobito opažanje javlja da je most od lađa na Dunavu već razkopan, i da će se graditi tunel izpod Budima, za koji su već gotovi nacrti. Javlja i o nekom đaku, koji je u dvoboju težko ranjen, jer je tane ozliedilo mu ruku i jetra. Ako preživi ostat će sakat. Javlja viesti, da će se ruski car na povratku iz Rima vraćati preko Beča i Pešte. Javlja i o buni u torontalskoj županiji gdje su županijski panduri težko ranili poznatog govornika Ödöm Böjty-a.

Dne 26. veljače 1846., javlja otcu, da je jučer (25. II.) polučio »bakalaureat«, i da je na veliko zadovoljstvo rektora i profesora zadovoljio vrlo težkim pitanjima iz algebre i geometrije. O Molnaru, koji je bio u Zagrebu profesor u seminaru, piše, da nije mogao položiti rigoroz iz algebre i geometrije, i da ima slabu nadu polučiti katedru za fiziku na zagrebačkoj akademiji. Morati će rigoroz ponoviti. Jedino si želi nove čizme i ovratnik »cravalet«, jer se bakalaureati bolje oblače, a ljudi se sprdavaju, da hodaju u poderanim cipelama i bez poštenoga ovratnika! Svakako želi, da otac dođe na njegovu promociju za doktora, a veseli se i obećanoj uri! Javlja o ustanku u Poljskoj, francuzkoj i austrijskoj Galiciji, gdje su »zemaljska gospoda«, »frumentarii«, »inspectores« i plemići pobunili seljake, mnogi su postrieljani, a mnogi svezani predani sudu. Osim što želi položiti drugi rigoroz, volio bi položiti i privatni izpit iz prirodnog prava (jus naturale) i statistike, za koje se hoće kod kuće mjeseca lipnja pripraviti. I za to moli dozvolu otca! Javlja nadalje viesti, koje se šire u Pešti, da u Poljskoj i Rusiji bune svećenici narod protiv cara. Za tu se bunu sakuplja i u Pešti. Veseli se, da bi otac o Uzkrsu došao u Peštu, s kojim bi uzkrsne praznike (7.—18. IV.) sproveo u Šemnici. Zacielo je ondje želio proučavati rudarske ustanove.

G. 1846. 31. ožujka javlja, da se sprema za drugi rigoroz, koji će polagati mjeseca travnja. Radostno javlja, da si je za 1 for. 20 kr. kupio ovratnik. Piše o skupštini županije peštanske, na kojoj je čitana i reprezentacija zagrebačke županije protiv Gaja i Iliraca, u kojoj se veli, da oni bune narod u Bosni! A s njima da drži i urednik njemačkih novina (Agramer Zeitung) u Zagrebu. Madjari hoće stvoriti zakladu za Hrvate, đake na peštanskom sveučilištu, zacielo u svrhu odnarođivanja. Počeo je učiti francuzki jezik, koji je diplomatski u Evropi, kako je englezki u Americi, Arabiji i Africi.

G. 1846.-7. učio je na zagrebačkoj akademiji, gdje je slušao predavanja o ugar. građan. pravu i »kurijalnom stilu«, kazneno pravo, upravno pravo, političku ekonomiju, financialnu znnaost te mjenbeno i trgovačko pravo ugarsko. Svršio je s eminencijom. Profesori bili su mu opat Izidor Hochreiter, poddirektor ravnatelj, Stjepan Muzler, dr. Ante Molnar, i dr. Pavao Muhić.

15. svibnja 1846. promoviran je na peštanskom sveučilištu na čast doktora filozofije i slobodnih umjetnosti (artium liberalium et philosophiae).

Poslije je bio primljen za bezplatnog vježbenika kod banskog stola, te onda služio kao takav od 1847. kod Sudbenog stola za Hrvatsku, Dalmaciju i Slavoniju. Tu se je osobito spremnim pokazao u stečajnoj parnici Apok.-Pataki-janskoj, koju mu je povjerio predsjednik Šandor Dominić. Radio je i u slobodno vrieme kod dvorskog savjetnika i sudbenog stola predsjednika Hermana Bužana pak i kod Banskog banderialnog povjerenika, gdje se je svagdje pokazao »bistroga uma i sposobnosti«, kako mu je to Bužan 4. kolovoza 1849. posvjedočio.

G. 1849. nakon izpita položio je Šufflay prisegu odvjetničku u ruke grofa Otona Sermage-a banskog stola predsjednika i o tom dobio povelju 28. kolovoza, koja je zabilježena kod županije zagrebačke 7. siečnja 1850.

Za vrieme praznika g. 1846. bio je u Grazu, a g. 1848. u Skofjoj loki, gdje je posjetio svoje sestre, koje su ondje bile na naucima u uršulinskom samostanu. Na službi kod sudbenog stola se je zahvalio, a nit je odpočeo odvjetničtvom. Baš u to vrieme privremeno se je izpraznila stolica obće ugarsko-hrvatske poviesti na zagrebačkoj akademiji nauka bolešću profesora Šikića, i tad je Konrad Šufflay od 1. studenoga 1849. do 31. ožujka 1850. ovaj predmet predavao, u čemu se je iztaknuo vrlo upućenim u poviest, pak i inače je to vršio na podpuno zadovoljstvo, što mu je podravnatelj akademije dr. Matija Smodek 10. travnja 1850. potvrdio, hvaleći njegovu metodu predavanja i erudiciju u poviesti.

Kad je profesor poviesti Šikić umro i bilo otvoreno pitanje profesora poviesti na zagrebačkoj akademiji, razpisalo je Ministarstvo financija natječaj za popunjenje mjesta c. k. perovođe kod novoustrojenog poreznog ravnateljstva u Zagrebu. Šufflay se je natjecao za oba mjesta, i za profesora poviesti i perovođe, tim više jer je imao izpit za profesuru. Za profesuru natjecao se je i dr. Ante Starčević. Šufflay je i nadalje vršio suplenturu na akademiji, te je predavao poviest, zemljopis i prirodopis.

Njegova molba kod ministarstva financija je povoljno riešena, te je dekretom Hrvatsko-slavonskog zemaljskog povjerenstva za zavedenje zemljarine — provisoriuma, 10. prosinca 1850. br. 956 K. podpisanim od

Daroslava Tomića, predsjednika imenovan tajnikom toga povjerenstva s mjesečnom plaćom od 90 for. u srebru. Službu je imao nastupiti 1. siečnjom 1851.

U to vrieme pada spajanje filozofije s akademijom, koja se tako povišena na višu gimnaziju dobila novu naučnu osnovu 21. listopada 1850. Do konca 1850. ostao je Šufflay suplentom, te mu je gimnazijski upravitelj Juraj Novosel izdao odličnu svjedočbu o njegovom nastavnom radu na novoj višoj zagrebačkoj gimnaziji. Njegova i Starčevićeva molba, za profesuru konačno su odbijene, o čemu su obojica obaviešteni po gradskom načelniku Kamaufu br. 2598/1851.

Glavno ravnateljstvo katastra u Beču, potvrdilo je 16. siečnja 1851. imenovanje Šufflay-a tajnikom Zemaljskog povjerenstva za uvedenje zemljarine, kao i dopitanu mu plaću. Tad je Šufflay stanovao »iznad Kamenitih vrata« u kući Matulinovoj.

Šufflay se je mnogo zanimao za kulturne ustanove hrvatske i hrvatsku knjigu. Poznavao je dobro i staru i noviju hrvatsku književnost, a svaku bi hrvatsku knjigu kupovao, kako mi je pripoviedao moj pokojni djed, otac Konradov. Upravo se u tom pokazao »razsipnikom«, za knjigom išao bi »makar pješke do Beča!« Nije onda ni čudo, da se je 1852. upisao kao utemeljitelj »M a t i c e H r v a t s k e« s 50 for., koju je svotu plaćao u mjesečnim obrocima po 5 for. O Božiću 1852. umrla mu je majka, a to ga je tako raztužilo, te je živčano obolio i težkom mukom su ga sestre i otac smirile. On je majku nadasve ljubio i poštivao. Od onda postao je gotovo promienjen i do skrajnosti ozbiljan. Stoga je morao i zatražiti dopust, te je nekoliko tjedana tečajem god. 1853. boravio kod otca u Brlogu, da se oporavi. Veći dio dana boravio je u gradskoj kapelici, nad rakom majčinom, klečeći u klecalu s naslonjenom glavom na sklopljenim rukama.

Šufflay je opet pomišljao, da se posveti odvjetničkoj struci, te je kad je uveden g. 1852. novi odvjetnički red, zamolio kod Ministarstva za pravosuđe u Beču, da mu se podieli pravo odvjetnikovanja. Svojim odpisom od 5. srpnja 1853. br. 19213 bude mu to podieljeno u obsegu područja Banskog stola. O tom ga je Banski stol obaviestio 22. kolovoza 1853. br. 3619.

Međutim se je počeo baviti mišlju da moli tajničko mjesto kod Banskoga stola. To se vidi iz š a l j i v e p r i z n a n i c e zacielo u veselom družtvu, koju ovdje u cielosti priobćujemo, jer se između redaka može razabrati temeljita pravnička erudicija Šufflayeva. Ova glasi: P r i z n a n i c a. Kriepostju koje niže podpisati ovime sviećeno i neopozivo očituje, da g. dr. Konrad Šufflay sasvim krivo ima, da će visokog c. k. Banskog stola tajnikom po visokom c. k. Ministarstvu bit imenovan, a to s toga, jerbo mi se već unapried grozi, da ću svaku parnicu pred visokim c. k. Banski stol putom priziva stignuti moguću izgubiti, — nije dakle moguće

ni pomisliti, da bi visoko c. k. Ministarstvo takova očevidno krivično i pristrano suditi pretećeg čoveka na to visoko miesto postavilo. Verhu česa se gospodinu dr. Konradu Šufflay-u na njegovo vlastito iskanje ova po mojem uvierenju sasvim pravedna priznanica izdaje. U Zagrebu, dne 10. prosinca 1853. ob 6-toj uri i 11 minutah na večer u mojem stanu, u kući Andraševićevoj pod br. 752 imenom izdano, vlastoručno pisano, podpisano i navadnim manjšim pečatom podkriepljeno.

(M. P.) Gjuro Križanić v. r. odvietnik, Toni Osegović v. r. oprošani svedok.

Akoprem je Šufflay dobio pravo odvjetnikovanja, ipak je ostao kod Provisoriuma za zemljarinu, te je i Ministarstvo pravosuđa zamolio, da može tamo ostati. Ovo je molbu njegovu prihvatilo, ali ga je uputilo, da ako ne bi ostao u državnoj službi i hotjeo stupiti u odvjetničku praksu, ima po odvjetničkom redu položiti odvjetnički izpit i položiti odvjetničku prisegu. To riešenje doznačilo mu je Porezno zemaljsko povjerenstvo 14. prosinca 1853. br. 3317.

Koncem ožujka 1854. nalazio se je u Brlogu kod otca i počeo se pripravljati za taj izpit. Ovaj je položio pred Banskim stolom 26. i sliedećih dana mjeseca lipnja i to djelomično na hrvatskom, a djelomično na njemačkom jeziku. O tom mu je Banski stol izdao dekret 10. kolovoza pod br. 3528, a podpisao ga Rušnov i Gvozdanović.

Kao historičar približio se je Šufflay i »Družtvu za povjestnicu i starine Jugoslavenske«, kojemu bijaše na čelu Ivan Kukuljević Sakcinski, te je na odborskoj sjednici 25. rujna 1855. izabran članom družtvenog odbora.

Sliedeće god. 1856. 5. svibnja postao je redovitim članom Hrvatsko-Slavonskog gospodarskog družtva.

Smrt matere, onda težke političke prilike u Hrvatskoj, koje su vladale za Bachovog absolutisma, a možda i druga razočaranja, djelovala su na Šufflay-a upravo porazno. Riedak se je na njegovom licu pomaljao smiešak, uzela ga depresija, a živčevlje je popustilo. Uz to je bio neumoran u svom službenom radu, i bavio se vazda samo knjigom i naukom. Već na sveučilištu u Pešti učio je francuzki jezik, poslije i talijanski i ruski, dok je odlično vladao jezikom latinskim. Poznavao je i jezik grčki, tako, da je mogao stare grčke historičare i filozofe u originalu proučavati. Konačno je učio arapski i turski. Često bi ga otac korio da toliko radi i uči, govoreći mu »vse bu ti se to v glavi pomešalo . . .«! Nu želja za naukom i znanjem bila je jača.

Bachovo uhodarstvo i era denunciacija, svakako je na nj ubitačno djelovala, tako, da je živio pod predočbom da biva proganjan, a često kada bi s otcem ili bratom šetao ulicom, pokazivao je jaku tjeskobu, da

će ga žandari uapsiti i zatvoriti. To se počelo zapažati od g. 1855. Bivalo je sve gore, i često pod kraj života nije časovito bio sviestan što čini. Zbog toga je kraj njega boravio brat Julije, kojemu je uspievalo primiriti ga. Na sreću takovi težki časovi su bili dosta riedki. Napokon tielo nije moglo odoljevati i od tih patnja izbavi ga smrt 29. studenoga 1856. u 6 sati u jutro. Umro je unaručju brata i otca.

Izdana je ova osmrtnica:

Filip Šufflay, vlastelin, daje do znanja u ime svoje i svojih sinova Daniela i Julija, i kćeri Hedvige udate Tomašić, Ljubice udate Sax, Milke i Sidonije turobnu viest, da se je dne 29. studena u 6 sati u jutro, poslie težke bolesti užganja mozđana u 30. godini života svoga prestavio stranom sin a stranom brat ljubezni K o n r a d Š u f f l a y, doktor mudroljublja i slobodnih umietnosti, odvjetnik i tajnik kod c. k. provisoriuma zemljarine. Tielo pokojnika sahranit će se dne 30. studenoga u 4 sata poslie podne na groblju sv. Jurja, kamo se rođaci, znanci i prijatelji pokojnika pozivaju. U Zagrebu 29. studena 1856.« (Narodna tiskarnica dr. Ljudevita Gaja).

Po svojoj želji bio je pokopan u svojoj ljubljenoj surki. Uz njega je g. 1876. 4. veljače pokopana njegova sestra Emilija, žena Josipa pl. Tomašića († 25. VII. 1876. pokopan na groblju sv. Petra). G. 1904. preneseni su njegovi ostanci, te Daniela pl. Baboka strica njegove majke, sestre Milke i njezina sina Hugona na Mirogojsko groblje, a tako i Josipa Tomašića, gdje počivaju u obiteljskoj grobnici Babok-Tomašić-Partaš.[2])

Kako mi je ujak Julije Šufflay pripoviedao, spalio je dr. Konrad Šufflay mnogo svoje korespondence i druga razna pisma i sastavke svoje. Bojao se je — kako mi ujak Julije reče — »Bachovih pandura«, i da ga što ne bi teretilo, naročito »Kvaternikove liste«, zacielo Eugena Kvaternika. Moguće je spalio i sastavke Hrvatske poviesti, jer i to je moguće bilo tada sumnjivo . . . a prijateljevao je i s dr. Antunom Starčevićem.

Dr. Konrad Šufflay radio je s Romualdom Kvaternikom profesorom poviesti na zagrebačkoj akademiji, na sastavljanju Hrvatske poviesti, koja je bila zacielo namienjena školskoj mladeži akademskoj. Od toga rukopisa sačuvalo se je među Šufflay-evim spisima 29 listova ove poviesti. O tom piše Vjek. Klaić, u svojoj crtici »Dr. Romuald Josip Kvaternik — (posljednji profesor historije u kr. akademiji znanosti u Zagrebu (1799.—1854.).[3]) »Sred napornog rada obolio je Kvaternik tako, da je morao zatražiti dopust na dulje vrieme. Taj dopust otegnuo se sve do njegove smrti,

---

[2]) Obavljeno na trošak dr. Nikole pl. Tomašića, a rukovodio je to pisac ovih redaka.

[3]) Nastavni Vjesnik knj. XXXI. 8-9, Zagreb 1923. — Pošto je u tom članku izpao 1—2 redka to ih ovdje nadopunjujem.

a suplirao ga je kroz to vrieme dr. Konrad pl. Šufflay, d o b a r p o v i e s t n i č a r i p a t r i o t h r v a t s k i. Kao suplent nastojao je Sufflay da sastavi hrvatsku povjestnicu za svoje đake, pri čemu mu je izdašno pomagao sam bolestni Kvaternik, koji je valjda već odprije imao u rukopisu hrvatsku historiju pisanu u hrvatskom jeziku. 10. travnja 1850. izdao je dr. Matija Smodek podravnatelj akademije znanosti, dr. Šufflayu svjedočbu, kojom je potvrdio, da je on bolestnoga Kvaternika zamjenjivao od 1. studenoga 1849. do 31. ožujka 1850. Sačuvali su se u originalu odlomci te zajedničke radnje. Kvaternikovi odlomci tiču se hrvatske histo-

Gdne drę!

Molim prepokorno i najuljudnije, bar da mi obadva ova falata bar za dva dana povratite; zato bi dobro bilo, da si ono, što Vam je od potrebe, prepišete. U Zagr. 24/1. 850.

Vaš pokorni sluga i priatel

Rom Kvaternik

Autograf profesora Romunalda Kvaternika. O radu na Poviesti hrvatskoj s dr. K. Šufflayem.

rije (X. i XI. stoljeća za narodne dinastije i prielaza Hrvatske pod vlast kralja Kolomana, u rukopisu, 29. folio listova, što ga čuva E. Laszowski). Kvaternikov tekst obasiže četiri poluarka, a razdieljen je na paragrafe, po čemu je očito, da su to dielovi neke školske knjige. Kvaternik je te svoje poluarke posuđivao mlađemu drugu, da iz njih izpiše, što mu treba. Na jednom poluarku ima ovaj pripis: »Gospodine doktore! Molim prepokorno i najuljudnije, da mi obadva falâta bar za dva dana povratite; zato bi bilo dobro, da si ono, što Vam je od potrebe prepišete. U Zagrebu 24. siečnja 1850. Vaš pokorni sluga i prijatelj Romualdo Kvaternik«. Imade traga, da je Romunaldo Kvaternik u hrvatskom jeziku sastavio i obću historiju za svoje slušatelje. U kr. sveučilištnoj je knjižici pod signaturom R. 3720 čuvaju iz Gajeve ostavine dva liepo, upravo kaligrafski izpisana arka od Kvaternika, koji bi imali biti prvi arci spomenute universalne povjestnice«.

Iz gornjega se vidi očito, da je između Kvaternika i Šufflaya bila kolegialna i tiesna suradnja na toj Hrvatskoj poviesti. Šteta, da se od ove poviesti nije više sačuvalo. Tako nema ni među spisima Šufflay-evima ni

traga o pobližem odnosu između ove dvojice, a taj je morao biti svakako iskren i prijateljski.

Baveći se Šufflay knjigom i naukom stvorio si je liepu i veliku knjižnicu. U glavnom je sadržavala pravna, povjestna i filozofska djela. Od povjestnih bila su djela Ivana Lucića, Bonfinija, Ransana, Hammer Purgstall, Praya, Du Fresne, Krčelića, Vitezovića, Fesslera, Kovačića, Schimeka, Tuberona, Palme, Katone, itd. Od filozofskih Voltaire, Aristotel, Platon, Montaigne, Machiavelli, Morus Boccon, Montapin, Descartes, Spinozza, Leibnitz, Kant i dr. Nisu manjkala i djela Malthusa, Sonnenfelsa, Kelemena, Huszti-a, Verböcza i dr. Bilo je medicinskih tako Lalangue, Mesmer, Flud de Fluctibus, itd. Dašto tu je bilo latinskih i grčkih klasika, njemačkih, francuzkih itd. Hrvatska knjiga bila je obilno zastupana. Brezovečki, Mikloušić, Stoos, Gaj te izdanja Matice Ilirske hrvatskih pisaca. Bilo i nekoliko inkunabula i drugih riedkih knjiga, ne ubrajajući manje važne knjige.

Po smrti Šufflay-evoj baštinio je knjižnicu brat njegov Julije. Od toga je nešto došlo u moju knjižnicu i dr. Nikole pl. Tomašića. Tomašić je svoju ogromnu knjižnicu opet namienio sveučilištnoj knjižnici u Zagrebu (mojim nagovorom) veći dio Šufflay-eve knjižnice posjeduje danas Velimir Šufflay, unuk Julijev u Zagrebu.

(Nastavit će se)

Dr. Franjo Bučar:

VELIKI SJAJNI PLES CRVENOGA KRIŽA U ZAGREBU G. 1887. I DRUGI PLESOVI U PREDRATNOM ZAGREBU

Za vrieme Austrougarske imala je Hrvatska i Slavonija svoju posebnu organizaciju »Družtvo Crvenog Križa« sa sjedištem u Zagrebu. Družtvo je imalo i svoje posebne prostorije, svoj časopis i skladište ratnih potrebština za slučaj rata. U ratno vrieme radila je međutim zagrebačka središnjica u zajednici sa Crvenim Križem ciele monarkije.

Družtvo Hrvatskog Crvenog Križa imalo je svoj posebni odbor, kojemu je na čelu bio grof Ladislav Pejačević, dok je predsjednica gospojinskog odbora bila banica Margita Khuen-Hedervary. Svake godine priređivalo je družtvo posebne priredbe u korist Crvenog Križa, a na prvom mjestu veliki sjajni ples.

Godine 1887. dne 24. siečnja održan je veliki sjajni ples u svim prostorijama Hrvatskog Sokola i Kola, koji je moralno i materialno vrlo uspio. Moralno zato jer su na tom plesu sudjelovale sve političke stranke

grada Zagreba i najbliže okolice, te aristokratski, građanski i vojnički krugovi, pa je prema tome i financialno najbolje uspio.

Odbor za taj ples sastojao se je od ovih ličnosti: Predsjednik grof Ladislav Pejačević, a odbornici: Adela Bothe, supruga veleindustrijalca, Anka Fon, supruga primariusa bolnice Milosrdne braće, te starješine Hrvatskog Sokola, Irma pl. Hirling, supruga pukovnika intendanta, Jutta pl. Mošinsky, supruga vladinog savjetnika. Anka Rakovac, supruga liečnika, Sofija Stanković, supruga konjaničkog satnika u m., Antun Dutković, računarski savjetnik, Vladimir Krešić, ravnatelj Hrvatsko-Slavonske hipotekarne banke, Adolf pl. Mošinsky, vladin savjetnik, Žiga pl. Scabroth, financialni savjetnik, Milan Stanković, konjanički satnik u miru, Rikard pl. Walter Walterthalski, vladin tajnik. Lady patronese ili pokroviteljice bile su ove gospođe zagrebačkog družtva: Predsjednica grofica Margita Khuen-Hedervary. Georgina Badovinac, supruga gradonačelnika te dvorskog savjetnika, grofica Klotilda Burati-Vranyczany-Dobrinović, veleposjednica, Ludmila pl. Czernkovich, supruga odvjetnika, grofica Ida Drašković, grofica Luiza Erdődy iz Novog Marofa, Roza Farkaš, supruga veleindustrijalca i veleposjednika u Krapini, barunica Ludmila Inkey iz Rasinje, Vilma Musulin pl. od Gomirja, supruga podmaršala, Hermina pl. Ožegović, supruga veleposjednika, grofica Gabrijela Pejačević, supruga predsjednika grofa Ladislava Pejačevića, Marija Ramberg, barunica, supruga zapovjedajućeg generala Hermana baruna Ramberga, Hermina pl. Rušnov, supruga predsjednika banskog stola, Hermina Siebenschein, supruga gradskog zastupnika i poduzetnika, Franjica pl. Sladović, supruga veleposjednika i narodnog zastupnika iz Velike Erpenje u Hrvatskom Zagorju, Sidonija pl. Šram, supruga narodnog zastupnika i odvjetnika, Barbara Vidrić supruga odvjetnika u Zagrebu, barunica Olga Vranyczany-Dobrinović, supruga Ljudevita baruna Vranyczany-Dobrinović veleposjednika.

Odbor je dao načiniti liepi ukusni plesni red u Beču. Bio je izrađen u svietloj svili, a na prvoj strani bio je utisnut veliki crveni križ u srebrenom štitu. Plesni red sadržavao je ovaj razpored: Prije odmora, Valčik I. Četvorka, Polka-Mazurka, I. Kolo, Valčik, II. Četvorka, Polka Française i Cotillon. Poslije odmora: Valčik, III. Četvorka, Polka-Mazurka, II. Kolo, Polka française, Valčik. IV. Četvorka i Brza polka, kojom su se tada obično svi plesovi svršavali. Plesnom redu bio je dodan popis pokroviteljica i odbora, koji se je mogao staviti u plesni red a dodana je bila i mala olovka za upis angažiranih gospođa i gospode.

Sve prostorije Hrvatskog Sokola i Kola bile su dubkom pune najotmjenijeg obćinstva. Makar da je bila znatna ulaznina, ipak su sve galerije već par dana prije plesa razprodane. Velika dvorana te galerije Hrvatskog Sokola bile su ukusno izkićene. Zapadna strana dvorane imala je

u sredini veliki Crveni križ a s obje strane bile su slike kralja Franje Josipa I. i kraljice Jelisave. Pod slikama nalazila se je tribina za pokroviteljice i odličnike. Goste je dočekivao u ime odsutnog predsjednika podpredsjednik družtva dr. Josip Kalivoda zemaljski praljećnik sa predsjednicom gospojinskog odbora banicom groficom Margitom Khuen-Hedervary. Ples je odpočeo tajnik zemaljske vlade i odbornik Rikard Walter-Walterthalski sa groficom Idom Drašković. Četvorku je plesalo 80 pari,

Vanjska strana plesnog reda »Sjajnog plesa u slavu otvorenja hrv. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu«, priređenog 20. listopada 1874.

Kolo 60 pari a Cotillon 80 pari. Plesovima je ravnao Rikard pl. Walter uz pomoć majora conte Cortia sa računarskim savjetnikom i odbornikom Antunom Dutkovićem.

Među odličnim prisutnima bili su: veliki župan zagrebački Stjepan Kovačević te varaždinski Radoslav pl. Rubido-Zichy, predsjednik stola sedmorice dr. Livije Radivojević, odjelni predstojnici dr. Stjepan Spevec i Vjekoslav Klein, predsjednik banskog stola Adolf pl. Rušnov, ravnatelj financija barun Škerlecz, načelnik grada Zagreba i dvorski savjetnik Nikola Badovinac, upravitelj sudbenog stola Vladimir pl. Cuculić, državni nad-

odvjetnik dr. Aleksandar pl. Rakodczay, septemviri dr. Burgstaller, dr. Napoleon Špun i J. Kavić, izvjestitelj kod stola sedmorice. F. Kostial Živanović, odsječni savjetnici Makso pl. Mihalić, M. Dautović, Ignjat Sieber, građevni nadsavjetnik Juraj Augustin, sveučilištni rektor · dr. Franjo Vrbanić i mnogi drugi.

Od visokog plemstva bili su prisutni: Grof Jurica Jelačić iz Novih Dvora, grofovi Ivan, Pavao i Josip Drašković iz Trakošćana, Bisaga i Dugog sela, grof Ivan Erdödy iz Jastrebarskog, grof L. Oršić iz Stubice, grof Lujo Kulmer iz Popovca, barun Geza Rauch iz Lužnice, Ljudevit Vranyczany-Dobrinović iz Oroslavja, Janko Vranyczany iz Sv. Križa, senjski i riečki Vranyczany, baruni Ožegovići iz Guščerovca i Klokočca, barun Hellenbach iz Marije Bistrice, Julije pl. Janković iz Jankomira, sa suprugom Marijom rođenom barunicom Rauch, pl. Mihalovich sa suprugom groficom Schafgotsch, pl. Franjo Sladović iz Velike Erpenje u Hrvatskom Zagorju, pl. Bunjevac iz Jaškova i mnogi drugi.

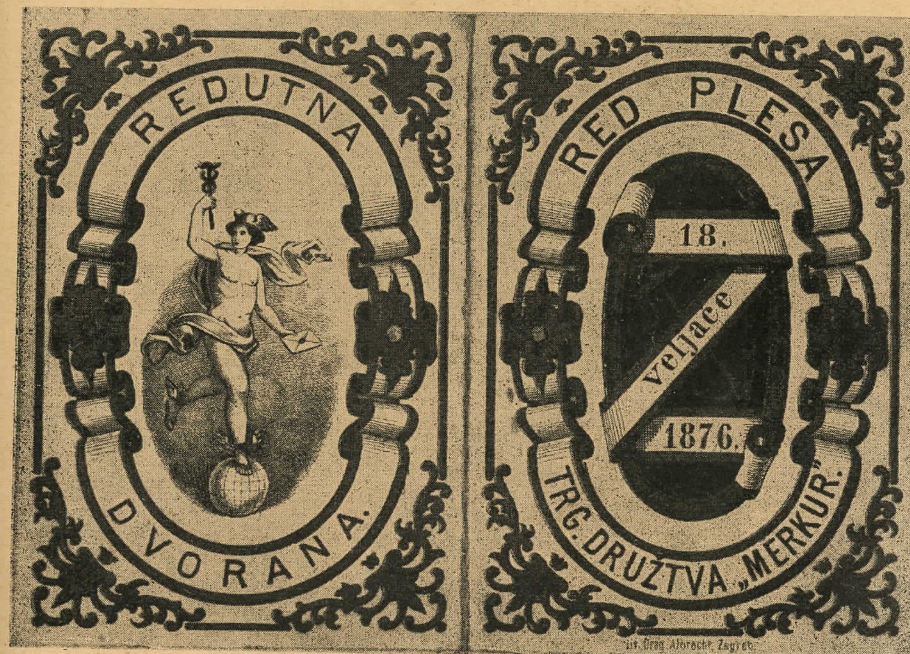
Od vojničtva su bili prisutni zapoviedajući general podmaršal barun Gjuro Ramberg, podmaršal Karlo pl. Blažeković iz Zadra. podmaršal Emil pl. Musulin de Gomirje, general Eugen Albory, pukovnici Hegedyš, ravnatelj katastralnog ureda Göttlicher i još mnogi viši častnici. Većina gospode bili su sa svojim suprugama i kćerima, koje su bile u liepom broju zastupane. Od pokroviteljica bile su prisutne: Hermina pl. Ožegović, Roza Farkaš, Sofija Stanković, Sidonija pl. Šram, Adela Bothe, Marija barunica Ramberg, grofica Margita Khuen-Hedervary, grofica Ida Drašković, barunica Olga Vranyczany, Hermina pl. Rušnov, Vilma pl. Musulin i Franjica pl. Sladović.

Nekoje od gospođa imale su prekrasne bogate i elitne haljine. Spomenut ćemo samo nekoje, kako to nabraja tadanji kroničar Narodnih Novina. Banica Margita grofica Khuen-Hedervary imala je crnu satin haljinu sa crnim baršunom, dražestnu frizuru sa diademom od briljanata a oko vrata bisernu peterostruku ogrlicu sa velikom kopčom od diamanta opasanom briljantima. Barunica Marija Ramberg imala je modru satin haljinu sa prekrasnim nakitom od pera u kosi. Grofica Ida Drašković-Cavriani imala je haljinu od težkog modrog atlasa, s bogatim pravim čipkama okruglim skutima, u kosi tri zviezde s briljantima sa dragocienom agrafom a oko vrata višestruku ogrlicu od bisera te na grudima prekrasnu agrafu. Josipa grofica Drašković-Erdődy imala je prekrasnu haljinu od bielog atlasa sprieda kratak pojas, skute bogato drapirane a u kosi prekrasnu agrafu od briljanata.

Ples je bio vrlo animiran, trajao je do zore a predsjednica gospojinskog odbora Družtva Crvenog Križa banica grofica Margita Khuen-Hedervary pošla je u pratnji zapovjedajućeg generala baruna Ramberga na galerije

da i tamo pozdravi ugledne goste i da se naužije prekrasnog izgleda u veliku i sjajnu dvoranu sa okićenih galerija, koje su bile dubkom pune prekrasnih dama. Ovakove elitne sjajne plesove davalo je Družtvo Crvenog Križa za Hrvatsku i Slavoniju svake godine sve do velikog svjetskog rata, kada su ti plesovi bili obustavljeni.

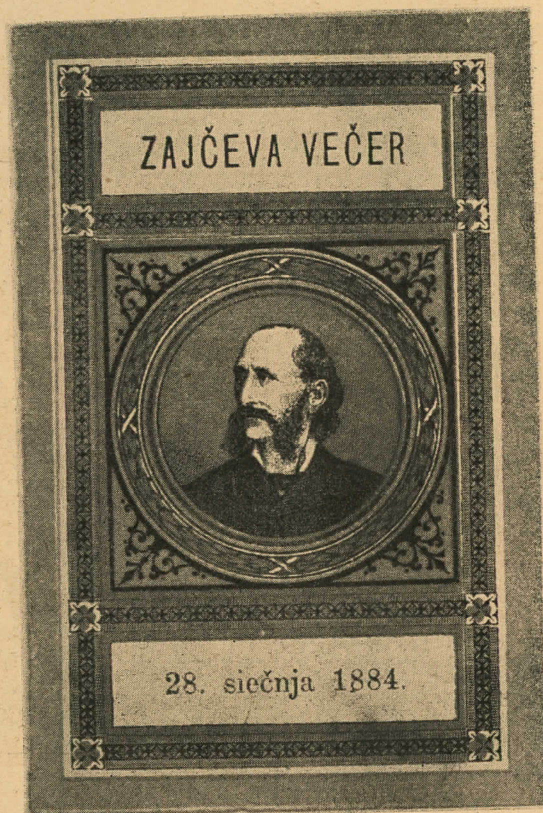
Sjajne plesove priređivala su još i neka druga družtva. Tako Družtvo za poljepšanje Plitvičkih jezera kroz nekoliko godina sa sjajnim uspjehom. Sveučilištarci su priređivali veliki sjajni Akademski ples, koji se je obdr-

Vanjska strana plesnog reda »Trgovačkog družtva »Merkura«, priređenog 18. veljače 1876. u kazalištnoj redutnoj dvorani, (danas dvorana Gradske viećnice)

žavao obično prema političkim prilikama. Kako je ban grof Khuen-Hedervary vladao kroz 20 godina Hrvatskom a sveučilište je većinom stajalo u oporbi sa vladom, nastalo je uviek tom prilikom veliko pitanje dali se imade pozvati ban ili ne. Ples se je priređivao uviek u korist sveučilištnog podpornog družtva. Pa kada je odbor bio sklon vladi, pozvali bi bana a kada ne, nije bio pozvan ban. Kada je ban bio pozvan sudjelovali su na plesu svi službeni i vojnički krugovi a abstiniralo bi se većinom građanstvo. A kada nije bio pozvan ban abstinirali su se vladini krugovi te vojničtvo a sudjelovali su samo neodvisni i građanski krugovi. U tom slučaju nisu akademici mogli dobiti ni vojničku glasbu a kad nije slučajno bilo u Zagrebu druge glasbe, bila je pozvana koja izvan Zagreba, dapače i po-

znata samoborska glasba. Sjajni ples priređivao se je također pod imenom »Građanski« pod vodstvom opozicije, na kojem je sudjelovalo sveukupno neodvisno građanstvo. Jedno vrieme postojao je i posebni odbor »Nekolicine mlade gospode«, koji su također priređivali sjajne plesove i to ili za kazalište ili za sveučilište. Svi ovi plesovi priređivali su se ili u zgradi

Naslovna strana plesnog reda »Zajčeve večeri«, koju je priredilo Sveučilištno pjevačko družtvo »Hrvatska Lira« 28. siečnja 1884.

Hrvatskog Sokola i Kola, u Građanskoj streljani ili u Hrvatskom glasbenom zavodu. Najveći su se priređivali u svim prostorijama Hrvatskog Sokola i Kola, a najelitniji u Glasbenom zavodu, koji je izprvine imao samo jednu dvoranu dok je druga tekar kasnije dograđena. Jednako je bila i u Streljani dograđena velika dvorana dočim su prijašnje prostorije bile vrlo male i čedne. Glasbeni zavod priređivao je redovno na pokladni ponedjeljak svoj veliki ples a Streljana na pokladni utorak maskiranu redutu a u sriedu na Pepelnicu bi priredio gozbu sleđeva (»Haringsschmaus«). Jednako je na poklade priređivao i Hrvatski Sokol zabavne maskerade i

plesove. Plesove u omanjem stilu priređivali su i vatrogasci, veteranci, Merkur, te Kolo i pjevačko družtvo Sloga, poglavito samo za svoje članove. Također su kasnije priređivali plesne zabave športska družtva, tako I. Hrvatsko sklizačko, I. Hrvatsko mačevalačko s akademijom, I. hrvatsko biciklističko te družtvo biciklista, »Sokol« i Hašk.

*

Kako su izgledali prije 70 godina zagrebački plesovi? Plesači bili su ponajviše akademičari; mi višeškolci absolventi plesne škole Petra Coronelli-a imali smo pravo poslije 7. razreda (realci poslije 6. razreda) posjećivati javne plesove. Akademičari i činovnici nosili su frak a srednjoškolci tamno odielo. Plesovi počeli su oko 9 sati navečer a mlade plesačice dolazile bi izključivo u pratnji svojih roditelja ili garde-dama. Članovi zabavnog odbora i mladi plesači dočekivali bi svoje odabranice na ulazu te bi ih potom odpratili u plesnu dvoranu. Roditelji plesačica smjestili bi se ponajviše na galeriji odakle im se pružao pogled na bujni život u plesnoj dvorani. Medju plesačima bilo je i mladih častnika zagrebačke posade, koji su dali plesu svojim sjajnim odorama naročitu notu. Pri ulazu u dvoranu dobile su plesačice ukusno izradjene plesne redove za ubilježbu svojih plesača. Od plesova bila je najvažnija druga četvorka (»quadrille d'amour«), koju je svaki plesač odplesao svojom najmilijom plesačicom. Za vrieme plesa nije se smjelo mienjati plesačice. Svaki je plesač strogo pazio na to, da još prije velikog odmora odpleše sa svakom poznatom plesačicom barem jedan ples. Ukoliko to nije učinio, nije poslije velikog odmora smio s takovom plesačicom plesati. Veliki odmor oko ponoći dao je prilike za družtvenu razonodu kraj dobrog jela i pića, a tu su plesači imali prilike da upoznaju i roditelje svojih plesačica. Poslije pola noći dvorana se počela pomalo prazniti pa su tek najvatreniji plesači ostali do rane zore. Prvi ples poslije velikog odmora bio je izbor dama, što je bio jedan od najnapetijih dogadjaja plesa. Vrlo zabavan bio je i kotiljonski ples, kada su dame svojim plesačima dielile ukusne »kotiljone« i time ih angažirale za izvjestan ples. Naročita atrakcija poklada bili su krabuljni plesovi, dok su častnici zagrebačke posade takodjer priredjivali vrlo otmjene plesove. Takodjer iz bliže i dalje okolice dolazilo bi otmjeni sviet na uistinu elitne zagrebačke plesove. Tako je bilo u Zagrebu prije više od pola vieka. Od svega toga umiljatoga ostale su nama starijoj generaciji tek nezaboravne uspomene!

Angelo Gjurski:

(Nastavak)

IZ DNEVNIKA JEDNOG STAROG ZAGREBČANA

II.

S Markova trga skretala je Kamenita ulica prema Kamenitim vratima, samo što je u ono vrieme na lievoj strani bilo kojih 4 kuća, umjesto one goleme vladine palače, koju podignuše tek g. 1907. Druga kuća, — a nasuprot plemićkog konvikta, bila je vlastničtvo Antuna Kontaka, gradskog zastupnika, inače stolarskog veleobrtnika, a vrlo čestitog patriote i zaslužnog javnog radnika. Na uglu je bila knjižara Franje Supana, a na suprotnom uglu Opatičke ulice nalazio se skalinski uspon na terasu, gdje je bila bravarija Kalea. Kasnije smjestiše na tu terasu, onog kamenitog lava. Kod samih Kamenitih vratiju, na suprot Kaleove bravarije, bila je staklarska radionica nekog Papeša, vrlo popularnog romara k proštenjima Mariji Bistrici. Do njegove je kuće bila ljekarna Julija pl. Hegedüša, koji je umro g. 1879. i ostavio 2 sina i kćerku, danas također već pokojni. S ugla Opatičke ulice skretalo se desno na Jezuitski trg, k tadanjoj C. K. General-Komandi, gdje je zasjedao zapovjednik — još tada — Vojne Krajine i 13. vojnog zbora.

Središte gornjeg grada, Markov trg, nije bio samo centar Kulturnih i upravnih ustanova: (kazalište, banski dvor, vlada, županija, sabornica), već su ondje također seljaci prodavali razno voće, te sir, maslac, vrhnje i mlieko, u ono doba.

U magistratskoj zgradi nalazili su se svi administrativni uredi uprave grada, kao: blagajna, arhiv, politički, administrativni, građevni financialni, zdravstveni i statistički odsjek. Nad samim uredima protezala se i na susjednu kazalištnu zgradu viečnička dvorana, koja je još g. 1834. podignuta, a imala je služiti, kao redutna dvorana, te za skupštinske sjednice gradskog zastupstva. Godine 1848., mjeseca lipnja, održavala se u toj dvorani historička sjednica, pod predsjedničtvom bana Jelačića, nakon njegove instalacije na Katarinskom trgu.

U ono vrieme, kad se obitelj Gjurski doselila u Zagreb, bio nam je prvi stan u magistratskoj zgradi. Pošto je preko našeg dvorišta bio pomoćni ulaz u kazalište bilo mi je olakšano vrlo često prisustvovati kazalištnim priredbama. Na taj način sam, iako još u mladim godinama, pratio malo ne sve praizvedbe glasbenog i dramskog repertoira. Visoko sam cienio iztaknute protagoniste onog doba, koje je bilo doista doba velikih naših umjetnika: Fijana, Mandrovića, Strozzijevu te Zajca, Kašmana, Lesićeve i ostalih naših kulturnih velikana. Zanimljivo je, kako je naše kazalište odgojno i živo djelovalo na nas mladež onog doba, jer nam je usađivalo volju, ljubav i smisao za glasbu i dramsku kulturu, pa nije čudo, da je iz Zagreba, kao razsadišta te kulture poteklo bezbroj znamenitih teaterskih umjetnica i umjetnika, ne samo domaćih i u svojoj Domovini, već i u inozemstvu proslavljenih.

Pored kazališta valja mi spomenuti i glasbeni zavod, gdje smo primili početne nauke u instrumentalnoj i vokalnoj vještini od dragih nam pokojnika: Zajca, Eisenhuta, Kuhača i t. d. u onoj simpatičnoj zgradi u Gundulićevoj ulici. Iskreno moram priznati, da sam vrlo brzo zavolio Zagreb, a i brzo se snašao u našoj hrvatskoj sredini. Najveća hvala i zasluga tom mojem obratu ide jednoj obitelji, koja je stanovala u istoj kući, a to najviše kćerci pokojnog urednika beletrističkog časopisa »Nevena«, »Danice«. Prausovoj, koja je tada svršavala preparandiju kod Milosrdnih sestara. Njezinim zauzimanjem upoznao sam skoro sva književna djela naših iztaknutih pisaca onog vremena, i to: Becića, Bogovića, Broza, Cirakija, Demetra, Filipovića, Gaja, Hoića, Ilijaševića, Kukuljevića, Klaića, Ljubića, Nemčića, Okrugića, Pavlinovića, Preradovića, Perkovca, Račkog, Smičiklasa, Šenoe, Šuleka, Tomića i drugih. Divno je bilo ono vrieme mladenačkog idealizma, kad sam prvi puta naučio cieniti naše hrvatske pjesme. Sve to duboko je u meni usádilo patriotizam i upravo fanatičnu ljubav za sve naše vriedne iztaknute ljude. Na taj način pobudilo se u meni poštovanje svih širokogrudnih karakternih i plemenitih ljudi, a odvratnost spram sebičnjaka, materialista, uskogrudnih kao i sićušnih tipova. Moja je najmilija zabava bila proučavanje okoline, njihove vrline i njihove poroke.

*

Prigodom ustanka u Hercegbosni g. 1875. prebjeglo je oko 30.000 ljudi u naše krajeve. I na naš Markov trg poplavili su ti prebjegli jednog dana, pa ih je gradska občina nahranila raznim namirnicama i nakon toga odpremila u razna sela. Ovim izbjeglicama rukovodio je gradski zastupnik Ilija Guteša i neke mladiće pridržao kod sebe, kao naučnike u trgovini, a neke je odpremio u istu svrhu pokrajinskim trgovcima.

Zagreb je u ono vrieme imao često puta burnih dana. Sveučilištarci davali su policiji mnogo posla zbog demonstracija. Ti bučni izpadi i sukobi s redarstvom svršavali su po koji puta masovnim uapšenjima, pa su Magistratski zatvori odzvanjali pjesmom i bučnim izpadima protiv presizanja sa strane madžarske vlade. Naročito je jedan manifestacioni događaj uzbunio cieli Zagreb godine 1877. Prema tadanjim novinskim člancima (Obzor-Pozor, Agramer Zeitung, Narodne Novine) desilo se naime sliedeće:

»Polovinom mjeseca prosinca 1877. bile su u Zagrebu neviđene još manifestacije prigodom pada Plevne.

Kad su Turci izvršili strahoviti pokolj u 60 bugarskih sela i poklaše 60.000 Bugara, sa ženama i djecom, zbog njihovog odpora u Gabovu, Kotelu i Srednjoj gori, ruski car Aleksandar III. zatražio je u Carigradu autonomiju za bugarske provincije Sofija i Trnova. Turska se tome oprla pa je ruski car poslao vojsku na Tursku prešavši po visokom snijegu Šipkin Klanac. Ruska je vojska prodrla do utvrđene Plevne, koju je hrabro branio turski general Osman paša, ali se konačno morao predati obsjedajućim Rusima i tako bude bratska Bugarska oslobođena od turskog jarma.

Zagreb je plivao u radosti i osvanuo sav izkićen zastavama, a u večer sinuo je u razsvjeti uz bakljadu, glasbu i velikim povorkama građana te 150 uniformiranih svučilištaraca. U povorci sudjelovahu sve korporacije sva društva sa zastupstvom i načelnikom Vončinom na čelu. Na večer bila je proslavna zabava u Ožegovićevoj kavani na Jelačićevom trgu. Gradonačelnik uputio je u ime grada brzojavnu čestitku zapovjedniku ruske vojske velikom knezu Nikoli, koji se na čestitci odmah brzojavno zahvalio.

Ova zagrebačka manifestacija uzburkala je tadanje madžarske vodeće političare koji se u madžarskim novinama: »Egyetértés«, »Pesti Naplo«, »Keleti nép«, žučljivo oboriše na Zagreb i Hrvate, te na bana Ivana Mažuranića. Oni zahtjevahu, da se povede iztraga protiv bana, da ga se otjera s banske stolice, da se pošalje u Zagreb komesara, koji će dati uapsiti načelnika i najviđenije građane. Ali ona naša narodna glasi: »U jednome selu se groze — a u drugome se ne boje!«.

*

Poznato je, da se još 1876. godine radilo o tom, da se utemelji jedno centralno groblje, te da se sva ostala groblja napuste, odnosno prelože, na ovo centralno groblje. Tako je nastalo centralno groblje na Mirogoju. Gradski vrtljar Anton Luks, bio je zaposlen izkrčivanjem zemljišta za to novo groblje, a stanovao je još prije toga u vili Ljudevita Gaja, koja se nalazila na onome mjestu, gdje je sada mrtvačnica s okolišem na Mirogoju. Zanimiva bila je ta Gajeva vila. Poludrvena zgrada, s fasadom prema Zagrebu bila je podignuta na početku onog obronka, koji se snizuje prema Ksaverskoj cesti. Na tom obronku nalazio se i voćnjak i vinograd Gajeve vile. Sama vila imala je na pročelju verandu nad drvenim kolonadama. U gornjim odajama bila je u sredini velika soba za primanje s trokrilnim prozorima, s izgledom na Zagreb. Na sjevernoj strani bila je Gajeva radna soba. Pored jedne manje sobe nalazila se na iztočnoj strani spavača soba. U prizemlju bila je posluga i neki stanari. Čitavi okoliš vile

zajedno s platoom, koji se danas prostire pred mrtvačnicom, bio je tada zarašćen bujnim crnogoričnim i drugim drvećem. Pred vilom bio je cvjetnjak s rondoom i malim vodoskokom. Po pričanju Luksovom, koji je još za života Gajeva obitavao u toj vili, Gaj se obično odmarao pred tim cvjetnjakom, kad se vraćao iz grada iz svoje tiskare u gornjem gradu. Pod kraj njegova života bivali su mu sve rjeđi posjeti u vili — a posljednji ga je posjetio urednik »Narodnih Novina« M. Zec.

Moja je obitelj stajala u prijateljskoj vezi s Luksovom porodicom pa smo i mi kao djeca, bili česti posjetioci kod Luksovih u toj vili, naročito u jeseni, kad je vinograd i voćnjak obilovao onim odličnim voćkama i grožđem. Stari Antun Luks prema njegovom pričanju bio je lični lovac Jelačića bana (tzv. »Leibjäger) te ga u tome svojstvu svuda pratio g. 1848.[1] Körblerova porodica, bila je tada u prijateljskoj, a kasnije i u rodbinskoj vezi s Luksovima, te uslied toga i stalni posjetioci u Gajevoj vili, kada su Luksovi ondje obitavali, sve do g. 1877. kad je Anton Luks umro, a u njegov stan je uselio Šandor Körbler. Simpatični starac Anton Luks često puta je prepričavao o raznim doživljajima koje je doživio u pratnji bana Jelačića.

*

Prema mandatu, što ga je g. 1875. Austrougarska primila na Berlinskom kongresu, da zaposjedne Hercegbosnu i Sandžak, odlučila je u srpnju 1878. vojna uprava u Beču, da poduzme okupaciju Bosne i Hercegovine te je u tu svrhu mobilizirala 13. hrvatski vojnički zbor. Čim je u Zagrebu — objavljena mobilizacija nastalo je u gradu vrlo živahno uzbuđenje i neobični promet, i skupljanje pričuvnika sa svih strana Hrvatske. Među inima pozvaše u vojsku priličan broj redara zagrebačkog redarstva. Ovi su bili izprva namienjeni, da im se nakon zauzeća glavnog grada Bosne povjeri sigurnostna služba u Sarajevu i u nekim većim mjestima okupiranog područja, ali međutim to nije usliedilo već su svi ti redari kasnije vraćeni svojim kućama.

Vrlo je tada živahno bilo u dvorištu Petrinjske vojarne, na staroj ciglani, gdje su bile vojničke daščare. Iz vojničke Kantine, kao i kod bližnje popularne gostionice »k bielom konju«, odzvanjala je pjesma mobiliziranih rezervista od kojih je gdje koji ostavio svoje kosti kod Jajca, Doboja, Maglaja, Sarajeva i t. d. Kako je izvršena okupacija Bosne i Hercegovine poznato je iz poviesti.

[1]) U posljednjem svezku, od srpnja—rujna, a u zanimljivom članku g. Ulčnika o F. Körbleru na str. 258 navodi se, da je prije S. Körblera bio ondje vrtlarom na Mirogoju Anton Luks. To je izpravno, a isto tako, da je taj Anton bio otac onog Šandora Luksa, trgovca u Mariji Bistrici, koji je ondje od šećerne bljesti i umro.

Još jedna vrlo važna politička epizoda desila se u ono doba. Godine 1878. trebala se obnoviti financialna nagodba s Ugarskom, ali Madžari izrabiše svoj tadanji moćni položaj, i činiše Hrvatskoj potežkoća, u pitanju sjedinjenja Vojne Krajine. Madžarska je vlada izjávila, da će se Vojna Krajina tek onda sjediniti s Hrvatskom, ako Hrvati prihvate onakvu nagodbu, kakvu Ugarska želi, tj. dok se ne promieni § 32. nagodbe (od g. 1868). Prema ovome paragrafu nagodbe, imala bi Hrvatska zajedno s Krajinom slati u peštanski sabor 54 narodna zastupnika. Ovo nije konveniralo Madžarima, jer su se uplašili tako brojnog zastupstva, koje bi moglo smetati Madžarima u parlamentu, pak zahtievahu, da se taj broj zastupnika reducira na 40-toricu zastupnika jer da inače ne mogu pristati na sjedinjenje Krajine s Hrvatskom. Hrvati su protiv tog presizanja Madžara oštro protiviše, a ban Ivan Mažuranić podnesao je ostavku s izjavom da ne može ostati na banskoj stolici, ako se Vojna Krajina bezodvlačno ne sjedini s Hrvatskom, i ako se financialna nagodba s Ugarskom ne rieši u prilog Hrvatske. Ban Mažuranić, nije mogao takvo eklatantno presizanje u hrvatska prava bez protesta, tolerirati, pa je dao svoju ostavku, a hrvatski mu je narod bio vrlo zahvalan i odao svoje simpatije kod njegova povratka iz Beča u Zagreb.

Unatoč oštre hrvatske oporbe u javnosti i u hrvatskom saboru, nažalost je u veljači g. 1881. popustio hrvatski sabor i pristao na madžarske zahtjeve, ali unatoč toga Krajina ne bje ipak sjedinjena. Tek rješitbom od 15. VII. 1881., imenovan je ban grof Ladislav Pejačević kraljevskim povjerenikom, 1. VIII. 1881. predana mu je uprava nad Krajinom s misijom, da provede sjedinjenje iste s Hrvatskom. Nu, kako je poznato ni tada nije bilo riešeno pitanje Krajine. Hrvatski je sabor bio pod Pejačevićevim banovanjem prisiljen da prihvati rješitbu da do g. 1888. ima ugarski ministar financija sastavljati proračun za bivšu Krajinu, u sporazumu s hrvatskim banom. Teda negda je 3. I. 1883. bio proglašen novi izborni red za bivšu Krajinu, po kojem je ova imala birati u hrvatski sabor 35 zastupnika. Nu, i nakon svih tih peripetija, kod pitanja Vojne Krajine činila je i Austrija Hrvatskoj potežkoća, koja je na koncu svojatala Žumberački kotar za Kranjsku.

*

Godine 1880., 9. XI., zadesio je Zagreb onaj užasan potres, o kojem izvještavamo u posebnom članku, samo moramo primietiti da se je nakon toga rapidno podigao Zagreb. Građevna djelatnost dovinula se do kulminacije, a isto tako i priliv domaćeg i stranog elementa. Na banskoj stolici bio je tada, kako je rečeno, grof Ladislav Pejačević, fini aristokrat koji se vozikao po gradu u svojoj srebrom obloženoj ekvipaži. Zagrebačko

građanstvo ga je poštovalo, a odalo mu svoje simpatije, kad je povodom afere s protuzakonitim grbovima dao ostavku na svome položaju. Afera s grbovima desila se u kolovozu g. 1883.

Dne 12. VIII. 1883. dao je ravnatelj državne financije Antal David, navodno po nalogu iz Pešte, izvjesiti na financialnim državnim uredima tzv. zajedničke grbove, s krupnim madžarskim i sitnim hrvatskim nadpisima. Ova provokacija i povreda samog nagodbenog zakona (§. 57.) kojeg su nam Madžari pod Rauchom, oktroiranim saborom nametnuli uzbunio se tadanji Zagreb. Revolt protiv tih grbova bio je permanentno podiaren i drugim madžarizatorskim podhvatima sa strane tadanje madžarske vlade, pa nije čudo, da je tada zbog grbova došlo do otvorene bune, koja se poslije iz Zagreba proširila po Zagorju, Lici i Kordunu. Zagreb se stao najprije buniti. Povorke građana su demonstrationo prolazile svake večeri, izpod grbova, koji su se kočili nad glavnim i pobočnim ulazima financialnog ravnateljstva u Gundulićevoj ulici i u Gornjem Gradu.

Trgovac Vuković sazvao je konačno (14. VIII.) nezavisno građanstvo na pouzdani sastanak u bašći restauracije »Miramare«, gdje sam se i ja s nekojim drugovima iz realke našao. Ovdje se sabralo kojih 1500 građana i mladeži. Vuković nas je nakon izvještaja o svrhi sastanka pozvao, da u ime protesta zbog te povrede, krenemo pred financialnu zgradu, pa da si dademo zadovoljštinu tim, da nezakonite grbove poskidamo. Čitava ta masa ljudi, pred kojom je išao Vuković krenula je u Gundulićevu ulicu s nakanom, da skine prvokatorske grbove. Zgrada financije bila je međutim obkoljena redarima i financialnim stražarima s puškama, koji potonji su protiv približavajuće povorke demostranata opalili nekoliko »sliepih« hitaca, ali to nije smetalo demostrantima da navale na zgradu kamenjem i sličnim materialom. Redari navališe na nas golim sabljama. Ja i moj drug Pavao Belošević, pošli smo bili u prvim redovima, bijasmo prvi na udaru. Belošević dobio je udarac po glavi, a ja oštricom sablje u lievu mišicu. Rukav mi se napunio krvlju, a netko od drugova, pomutnjom u onom metežu udario me straga štapom po glavi, pa sam posrnuo jer mi se zamaglilo u glavi. Udarac je bio tako snažan, da sam posrnuo i sklonio se u susjednu Samostansku ulicu. Jedan redarstvenik me je po tom zaustavio i videći, da mi iz rukava krvari, poveo me u bolnicu Milosrdne braće. Kad sam ušao u ambulantu bila je puna još težih ranjenika, oko kojih je bilo zaposleno više kirurga. Dr. Fon je odmah pristupio meni te mi izprao, sašio i povio ranu i odpustio kući.

Sliedećeg dana na 15. VIII. 1883. na Veliku Gospojinu, poslije podne nastavljene su demostracije, pa je demonstrantima uspjelo grbove skinuti,

polomiti i baciti preko plota susjedne kuće. Potom je povorka demonstranata narasla na 10.000 ljudi, koja je krenula glavnim ulicama grada odavajući oduška negodovanju protiv provokatorskog čina madžarske vlade.

Narednih se dana buna proširila Zagorjem, Kordunom i Likom i potrajala više sedmica ali kako je poznato ugušena je brahialnom silom po vojsci.[2])

Pokojni je Otac Domovine dr. Ante Starčević jednom zgodom izjavio u hrvatskom saboru, da Hrvati boluju od mnogih poroka i mana, a to je izpravno. Ovo mi je pričao moj pokojni otac, pridometnuvši, da je on kao upravitelj redarstva često puta imao prilike, da se o tome uvjeri. Tako je god. 1883. prigodom demonstracija, zbog afere s protuzakonitim grbovima, koje su se nastavljale kroz više dana, jedna skupina demonstranata predvođena jednim akademičarom, (sinom jednog uglednog unioniste, došao tih dana u Zagreb iz Pešte gdje je studirao), nahrupila na kavanu Haimbach na Jelačićevom trgu razbila izloge kavane. Ovim činom htjela je Pešta prikazati zagrebačke demonstracije u svietlu Antisemitskom. Taj akademičar, kod preslušanja po mom otcu nakon hapšenja, htio je uništiti jedno kompromitirajuće pismo, na taj način, što je tražio, da ga se tik pred preslušanjem pusti u zahod.

Međutim kod osobne pretrage prije toga pronađeno je to pismo. Iz sadržaja tog pisma dokazalo se, da je taj akademičar poslan iz Pešte u svrhu, da demonstracije, odnosno pojedine izpade, skrene na antisemitsku liniji, da u Pešti mogu, na taj način komentirati zagrebačke demonstracije, kojima se tada bavila ciela europska štampa na način kao da je djelo razularene ulice a ne izljevi ogorčenog naroda, zbog presizanja Madžara, protiv povređenog prava Hrvata. Taj akademičar bio je rođeni Hrvat od otca Hrvata — inače unioniste.

Zar nije cieli taj postupak bio bezznačajan, i zar nije imao Starčević pravo, kad je sa svojom navedenom izjavom prekorio takve Hrvate, kao što je bio taj uninista V. i njegov sin. (Spomenuta stvar bila je dojavljena predstojniku redarstva senatoru Zorcu). Hrvatska je politika često puta štetovala, od takvih mana i egoizma ljudi, koji su voljeli svoje osobne interese više, nego probitke naroda.

(Nastavit će se.)

[2]) Najvjernije opisao je ovaj događaj naš stari i ugledni publicist I. Peršić u svojoj knjizi: »1883.«.

L I S T A K

† MICIKA FREUDENREICH

Dne 18. siečnja t. g. zaklopila je za uviek svoje oči naša ugledna članica i nezaboravna umjetnica i bivša članica Hrvatskog Narodnog Kazališta, Micika Freudenreich u 81 godini života.

Današnjem naraštaju slabo je poznata umjetnost Micike Freudenreich, jer je prošlo mnogo godina od kada je ona na zagrebačkoj pozornici prestala redovito djelovati. Ipak je njena smrt pobudila sječanje kod stare generacije, koji su je prije četrdeset i više godina na pozornici vidili i njenoj se umjetnosti divili. Sječamo se onih vremena kad je Micika Freudenreich bila ljubimica zagrebačkog občinstva, a naročito đačkog partera. Naravno da su i njena braća Dragutin i Zvonček isto tako razveseljavali Zagrebčane, a naročito omladinu. Često bi se događalo da je svo troje iste večeri na pozornici osvanulo, tada se od smieha i odobravanja ciela kazalištna zgrada upravo tresla, naročito ona stara na Markovom trgu.

Još danas nije razumljivo zašto je Micika Freudenreich god. 1911., u naponu umjetčke snage, maknuta iz zagrebačke pozornice. Vjerojatno da i tu nije falio onaj naš stari — ..... jal!

Nakon prestanka angažmana, često vidimo našu Miciku Frendeseich na zagrebačkoj pozornici, bilo je to prigodom raznih proslava. Občinstvo ju svakom zgodom srdačno pozdravlja, te joj tako dade bar neku zadovoljštinu, za učinjenu nepravdu. Zadnji put ju na pozornici vidimo 1933. kao Karolinu u »Graničarima«, u djelu njenog nezaboravnog otca Josipa Freudereicha. Od tog vremena Micika živi u Zagrebu povučeno. Godine prolaze a od one vječno živahne i za šalu spremne Micike, polagano postaje starica — ali samo po vanjskom izgledu. Njeno srdce i duša još su uviek puni veselja i živahnosti, što nas je podsjećalo na Micikine sjajne nastupe u »Gejši«, »Corneviljskim zvonima«, »Djaku prosjaku«, »Čar valceru«, »Mamzellu Nitouche«, Veseloj udovici«, »Graničarima« i u nebrojenim drugim ulogama.

Uvodno smo spomenuli da je Micika Freudenreich kao prava Zagrebčanka, od početka bila članica našeg družtva. Pratila je družtveni rad, a naročito je rado čitala reviju »Zagreb«, jer je tu našla svoj nekadanji Zagreb, kojeg je ona toliko voljela. Kada bi došla u družtvene prostorije veselo je pričala stare kazalištne i zagrebačke dogodovštine, a kad bi se napričala, oči joj se orosile suzama, sjećajući se na svoje mladenačke dane, pozdravila bi nas i otišla.

Ne ćemo o Miciki Freudenreich pisati običan životopis, o tom su nas izcrpivo izvjestili naši zagrebački listovi. Još ćemo dodati, da smo je dne 21. siečnja izpratili na njenom posljednjem putu. Poredali smo se oko njenog vječnog počivališta. Čekali smo dok je donesu na pozornicu vječnosti

— u hladan grob. A kad je spustiše u njen novi stan, gdje će se sastati sa svojim milima, potresla nas je velika istina — smrti. Odasmo joj posljednju počast uzkliknuvši: Slava! Slava! našoj nezaboravnoj Micíki Freudenreich!

Ožalošćenoj porodici izporučujemo iskreno saučešće. U.

DRUŽTVENE VIESTI

SJEDNICA UPRAVNOG ODBORA NAŠEG DRUŽTVA ZA MJESEC STUDENI 1943. održana je dne 24. studenoga. Na toj sjednici primljeni su novi članovi: Gabron Milan posebnik kao utemeljitelj; Jagić Janko obćinski činovnik u m. i kućevlastnik; Jurčić Filip bankovni činovnik; Radinger Karlo posebni činovnik, Potonja trojica kao redoviti. Stvoreni su i razni zaključci, koji su provedbi. Zadnja sjednica upravnog odbora u godini 1943., održana je dne 16. prosinca, na kojoj su primljene kao redovite članice: Prejac Ruža, udova iza omiljelog člana našeg kazališta Đure Prejca i Schreiber Hermina supruga bojnika. Ostali zaključci uzeti su u provedbu, naročito onaj u stvari pripojenja površine bivšeg nekoć velikog perivoja Maksimir, koja se sada nalazi u vlastničtvu Fakultetskog dobra k sadanjem perivoju kojim upravlja Gradska obćina. Isto tako učinjena je predstavka radi premještaja kipa Svetog Jurja u perivoj Maksimir, za koji je nekoć po nadbiskupu i kardinalu Hauliku i nabavljen.

PREDAVANJE ING. PANJKOVIĆA O PROŠIRENJU ILICE. Dne 19. listopada 1943. održao je ing. Milan Panjković u našim prostorijama predavanje o temi: »Proširenje Ilice od Jelačićevog trga do Frankopanske ulice i o uređenju prostora između Ilice i Grića«. Predavanje bilo je dobro posjećeno, naročito je zapaženo više stručnjaka. Predavač je izradio dva nacrta o svojoj zamisli novog uređenja toga diela našeg grada, s kojima je prikazao mogućnost proširenja sjeverne strane Ilice od Jelačićevog trga do Frankopanske ulice na širinu od 35 m., s izgradnjom dvaju redova blokova kuća, svaki od 30 m širine, i sa proširenjem svih današnjih južnih okomitih cesta na Ilicu sve do ispod Strossmayerovog šetališta. Na ovo šetalište vodile bi dvije serpentinske ceste i to jedna od ulice Pavla Radića gore, a druga dolje u Mesničku ulicu. Predavač je zatim obrazložio svoj priedlog za izgradnju Grića, sve do Ministarstva vojske podignućem kuća na 3 kata, sa 400 soba za potrebe raznih Ministarstva. Ovaj vrlo zanimivi priedlog zaslužuje pažnju i ujedno potrebu, da se pred javnost što obširnije iznese tim više, što je na temelju predratnih ciena pružen dokaz i usporedba s novom palačom Assigurazioni Generali na Jelačićevom trgu iz koje proizlazi, da bi se izgradnja svih blokova novih zgrada podpunoma izplatila najdulje za 20 godina, u kojem bi se vremenu ujedno izplatile i sve odštete za zemljišta i kuće svim sadanjim vlastnicima tih nekretnina. Predavač si zamišlja, da bi sve ovo i sa najvećim uspjehom mogla provesti »Stanbena građevna zadruga«, koja bi imala dobiti potrebne zakonske ovlasti tako, da bi provedba svega toga bila u jednim rukama. Na novim blokovima imale bi se izgraditi kuće na 6—7 katova u prvom redu za razne velike novčane ustanove, a naročito mirovinske zaklade raznih staleških udruženja. Predavač je s predratnim cenama računski dokazao, da bi se provedba ove osnove vrlo dobro isplatila i da kod provedbe svega tog nebi nitko smio imati nikakove štete, pa ni sami kućevlastnici sjeverne strane Ilice od broja 2—42. Što više, ne bi time štetovale ni ulične radnje sadanjih trgovaca i raznih obrtnika, jer bi se ove ulične zgrade tek na koncu razgrađivale t. j. nakon izselenja i uselenja u novosagrađene zgrade, iza sadanjih uličnih zgrada. Predavaču je za njegovo vrlo zanimivo predavanje priređeno veliko odobravinje. — Poslije predavanja odpjevala je naša članica gđa Silva Körbler dvie skladbe i to: Ružić »Barkarola« Dell Aqua: »Lastavica«. Na glasoviru ju je pratio njezin 13 godišnji sin Milivoj, pa im je priređeno odobravanje.

SPOMEN VEČE ZA MILANA OGRIZOVIĆA. Dne 9. studenoga 1943. priredili smo spomen veče za blagopokojnog našeg hrvatskog književnika prof. dra Milana Ogrizovića, povodom 20 godišnjice njegove prerane smrti (25. VIII. 1923.). Priredba je bila dobro posjećena, a od strane rodbine pokojnika bila je prisutna njegova kćerka Ljerka udata Wagner, koju je kao i sve ostale pozdravio družtveni predsjednik dr. Tomo pl. Cuculić. O životu i radu pokojnika govorio je urednik »Glume« i naš član prof. dr. Drago Rubin, koji je u glavnim crtama prikazao djetinjstvo i školovanje pokojnog književnika, a zatim je istakao Ogrizovićev kritičarski i dramatski rad, navađajući najznačajnije odlomke iz njegovih djela, a govorio je o njemu i kao rodoljubu i čovjeku. Posebno je prikazao svu veličinu njegove pjesni »Hasanaginice«. Na kraju svog predavanja naglasio je dr. Rubin da se hrvatska javnost može najbolje odužiti uspomeni književnika Ogrizovića, prigodom 20 godišnjice njegove prerane smrti, izdanjem svih njegovih književnih djela, koja su širim slojevima naroda prilično nepoznata. — Nakon ovog predavanja odsvirao je Vlado Seljan »Nokturno 3« od Liszta, a Stjepan Andrašević odpjevao uz glasovirsku pratnju Berislava Klobučara »Agnus Dei« od Bizeta. Maja Božin odpjevala je »Offertorium« od Catalova i napjev Orfeja iz istoimene Gluckove opere. Predavač i svi izvodnici nagrađeni su odobravanjem. Ovom priredbom odana je liepa počast uspomeni velikog hrvatskog književnika Milana Ogrizovića.

TOMIĆEVA VEČE. Njegujući misao o značenju velikih hrvatskih ljudi, pjesnika, književnika i ostalih kulturnih zaslužnih radnika, priredili smo dne 7. prosinca 1943. spomen veče za našeg hrvatskog pisca Josipa Eugena Tomića, a u povodu 100 godišnjice njegova rođenja. Priredba bila je brojno posjecena. Od strane rodbine prisustvovao je naš član ministarski savjetnik dr. Zlatko Prebeg, kojeg je kao i sve ostale pozdravio družtveni predsjednik dr. Tomo pl. Cuculić. O životu i radu tog našeg znamenitog književnika govorio je sveučilištni profesor dr. Slavko Ježić. Predavač je najprije prikazao lik i književne zasluge Josipa Eugena Tomića. Prikazujući njegov rad na književnom polju, predavač je naglasio, da je on rano počeo pjevati, zapravo već u svojoj 22-goj godini, te je brzo stekao glas hrvatskog pjesnika. Naročito je pak oduševljenje izazvao u hrvatskim čitalačkim redovima svojim romanom »Zmaj od Bosne«, koji je doživio dva izdanja, što je u to vrieme bio vrlo velik uspjeh. Dalje predavač prikazuje Tomićev rad za kazalište, njegov pripoviedalački rad, iztaknuvši posebno njegova poviestna djela, te pripoviesti iz bliže prošlosti te iz vremena Tomićevog života. Tomić je dovršio najveće i najbolje Šenoino djelo »Kletva«. — Poslije predavanja izveden je kratki umjetnički razpored, u kojemu je nastupila Danica pl. Škerlec, a uz glasovirsku pratnju Milivoja Körblera. Odpjevala je Leharovu skladbu »Cvieće iz Nize«. Predavaču kao i umjetnicima priređeno je odobravanje.

POBJEDA HRVATSKE VOJSKE NAD TURCIMA KOD SISKA PRED 350 GODINA. PREDAVANJE DR. RUDOLFA HORVATA. Dne 16. studenoga 1943. održao je naš uvaženi poviestničar dr. Rudolf Horvat u našim prostorijama predavanje pod gornjim naslovom. Predavanje bilo je liepo posjećeno. Predavač je zanimljivim načinom iznio sve poviestne podatke o ovoj velikoj bitci, naglasivši osobito, da je pobjedom nad Turcima kod Siska Hrvatska i grad Zagreb bila spašena od velikih pogibelji u to vrieme. — Nakon predavanja izveden je kratak umjetnički razpored, u kojem su sudjelovali polaznici Državnog konzervatorija

Dragica pl. Koritić-Mrazovečka i Nera Melkus, (škola gđe prof. Zlate Špehar), koje su uz glasovirsku pratnju Antuna Gnezde odpjevale nekoliko napjeva i bile nagrađene zasluženim odobravanjem.

NEKI ZABORAVLJENI OBJEKTI IZ PERIVOJA MAKSIMIR PRIJE POL STOLJEĆA. Dne 30. studenoga 1943. održao je prof. dr. Franjo Bučar u našim prostorijama predavanje pod gornjim naslovom, a povodom navršene 100 godišnjice osnutka perivoja Maksimir. Predavač je u svojem veoma zanimivom predavanju prikazao neke stare objekte iz negdašnjeg perivoja Maksimira, dok je stajao na vrhuncu svoje ljepote i bio »mali pravi zemaljski raj« kako su ga kroničari onog doba nazivali. Spomenuo je: kip Svetog Jurja, koji je bio na ulazu u perivoj, paviljon »Kišobran« koji je bio na mjestu današnje sokolske mogile, stari zvierinjak, liepi gloriet na velikoj sjenokoši, »Mirnu Kolibu« koja je godine 1916. sa svim inventarom izgorjela, zatim »Udmanićev paviljon« od breze, te paviljon »Pučki hram« koji je bio na mjestu današnje kapelice Svetog Jurja. Isto tako prikazao je kip »Žetelice«, kućicu »Labudovac«, Mileusnićev parobrod »Zagreb«, jedrilicu i t. d. Predavač nam je zatim prikazao i nekadanji život u zimsko doba na velikom ribnjaku, kamo su Zagrebčani polazili zimi na sklizanje, a ljeti na plivačke utakmice. Perivoj Maksimir oživio je naročito poslije otvorenja zagrebačkog tramvaja, kadno su godine 1891. počele velike priredbe raznih družtava. Govornik spominje i razne industrije, koje su nekoć cvale u Maksimiru i to svilogojstvo, pivovaru, pčelarstvo i t. d. Prikazani su i razni tipovi ulaznih vrata u perivoj od prvog dana do danas, a naročito se je osvrnuo na kip Sv. Jurja, koji je kroz dva decenija bio ures perivoja Maksimir, a poslije pričeo lutati kojekuda kamo ne spada, pa je predavač svoje vrlo zanimivo predavanje zaključio sa željom, da se taj kip opet vrati u Maksimir kamo i spada. Predavanje je bilo popraćeno sa slikama u naravnim bojama, što je naročito pobudilo veliko zanimanje. Predavač je isto tako izrazio vruću želju, da svi mjerodavni činbenici uznastoje, da naš prekrasni perivoj Maksimir i dalje bude što ljepše uređivan i da što prije bude i onaj dio koji sada pripada Fakultetskom dobru, pripojen pod stručnu upravu i posjed Gradske obćine, kako je to već i uprava »Družtvo Zagrebčana« zatražila od gradskog načelnika posebnom obrazloženom predstavkom. Predavaču priređeno je odobravanje.

Poslije toga odpjevala je gđica Danica Vukašinović od Thomasa ariju iz opere »Mignon«, a gđica Thea Lovrenčević od Brüchnera »Habanera« i »Plakati za Tobom neću« a sve uz pratnju mladog Milivoja Körblera. Umjetnici nagrađeni su pljeskom.

PREDAVANJE GĐE MARIJE KUMIČIĆ. Dne 23. studenoga p. g. održala je hrvatska književnica i poznata naša kulturna radnica gđa Marija Kumičić u našem družtvu predavanje o 50 godišnjici odkrića Gundulićeva spomenika u Dubrovniku. Ona je naročito naglasila, kako je odkriće ovog spomenika privuklo u Dubrovnik vrlo veliki broj Hrvata iz svih krajeva liepe naše domovine. Predavačica je izniela pregršt svojih dojmova o našoj liepoj Dalmaciji i o Dubrovniku, kao i uzku povezanost svakog Hrvata i njegovu ljubav prema hrvatskom moru. Na odkriću spomenika pjesniku najljepše himne slobodi Ivanu Gunduliću, u mjesecu lipnju 1893., našlo se je u Dubrovniku sve, što hrvatski misli i osjeća.

Iz Zagreba krenulo je posebno izaslanstvo i s njime 50 izabranih pjevača, pod vodstvom Nikole pl. Fallera i Gjure Eisenhutha. U izaslanstvu je je bila i gđa Marija Kumičić, koja je na ovom svojem predavanju upravo pjesnički izniela sve dojmove, što ih je poniela iz hrvatske Dalmacije i grada Dubrovnika — te naše hrvatske Atene. Mnogobrojni slušatelji pratili su predavanje s najvećim zanimanjem, jer ih je naša vrlo omiljena predavačica upravo zaniela ne samo liepim uspomenama iz prošlosti, već i svojim pjesničkim zanosom za poeziju svih naših poznatih pjesnika, za našu Dalmaciju, njezin Dubrovnik i prekrasnu hrvatsku morsku obalu. Gđa Kumičić nagrađena je zasluženim odobravanjem.

Nakon toga izveden je kratak umjetnički razpored, na kojem je Josip Bačić krasnoslovio Gundulićevu pjesmu »Ljudski život« i »Dubrovnik«, a Carmen Dominiko uz pratnju Berislava Klobučara, odpjevala je od Zajca »Vir« i »Cvati, cvati ružo mala«, Felicijan Turel, sin naše Dalmacije, odpjevao je od Zajca »Moja ladja« i »Mletačka elegija«. Naši mladi umjetnici nagrađeni su odobravanjem. Ovoj priredbi prisustvovao je naš družtveni podpredsjednik i gradski načelnik g. Ivan Werner.

DJELOVANJE GLASOVITOG ARHITEKTA FRIDERIKA SCHMIDTA U HRVATSKOJ. Dne 14. prosinca 1943. održao je naš član prof. Arh. Stjepan Podhorski u našem družtvu predavanje pod gornjim naslovom. Predavanje bilo je liepo posjećeno. Predavač je iznio djelovanje Schmidta u Hrvatskoj prema vjerodojstonim podatcima, koji su crpljeni iz poviestnih dokumenata, te nam jasno osvietljuju kulturni rad i stvaranje ovog velikog pregaoca na polju umjetničko građevnog stvaranja u prvoj polovici 19 vieka. Fridrik Schmidt izradio je osnovu za palaču Hrvatske akademije znanosti u Zagrebu. Zatim paviljon ilirske arkade na Mirogoju, dok je za stolnu crkvu u Zagrebu izradio samo idejne osnove. Ona prekrasna • katedrala u Đakovu njegovo je djelo. Značajno je, da je Schmidt izgradio južnu lađu Kölnske katedrale, a isto tako i veliko remek djelo — Gradsku viećnicu u Beču. U ovo potonje djelo unio je sve svoje znanje i umieće, pa mu je isto pribavilo neprolaznu slavu.

Schmidt se je rodio godine 1825. u Frikenhofenu kraj Stutgarta, a umro je u Beču 23. siečnja 1891. Unatoč silnih naručaba i stvaranja na građevnom polju koje je za života izvađao, isti nije iza sebe ostavio ništa tako, da je grad Beč njegovoj kćerci podielio prigodom njene udaje počastni miraz. Do časti i slave nije Schmidt držao ništa, iako je primo počastni doktorat bečkog sveučilišta i po bečkom dvoru u dokaz največeg priznanja uzvišen na čast baruna. Na njegovom je grobu na bečkom centralnom groblju postavljen jednostavni spomenik sa nadpisom: »Fridrik Schmidt ein deutscher Steinmetz«.

Predavač je ovo svoje predavanje popratio s mnogobrojnim dogodovštinama iz života ovog velikog majstora arhitekture u vrieme njegovog djelovanja u našoj domovini i u ostalom svietu, naročito u njegovoj domovini. Ovo predavanje je kod prisutnih izazvalo veliko zanimanje, pa je predavač nagrađen odobravanjem.

Nakon predavanja odpjevala je gđica Deša Ražen svojim vanredno ugodnim i dobro školanim glasom i s puno živahnosti skladbu »Ševa« od Lehara, »Šišmiš« od Straussa, te od Paljetka »Fala«. Na glasoviru ju je pratio naš poznati pianista Stanislav Operman. Umjetnici nagrađeni su odobravanjem.

PRIEDLOG ZA POVEĆANJE POVRŠINE SADANJEG PERIVOJA MAKSIMIRA I ZA PREMJEŠTAJ KIPA SVETOG JURJA NATRAG U MAKSIMIR. Završujući godinu 1943., u kojoj se je navršilo 100 godina odkako je stvoren naš prekrasni perivoj Maksimir, taj ures Zagreba i njegov ponos. Ovu stogodišnjicu je naše družtvo u minuloj godini tako liepo, unatoč teških ratnih prilika, proslavilo. Nakon proslave držimo potrebnim iznieti dva priedloga, koji će i te kako poslužiti tomu, da se tom našem perivoju povrati sva ona njegova ljepota koja ga je nekoć resila. U prvom redu potrebno je u jedinstvenu gradsku upravu vratiti putem zamjene one površine, koje se sada nalaze u vlastničtvu Fakultetskog dobra. Zatim neka se kip Svetog Jurja, koji se sada nalazi iza kazališta, prenese na njegovo staro mjesto u Maksimir. Nezaboravni nadbiskup i kardinal Juraj Haulik nabavio je to najbolje Fernkovnovo umjetničko djelo i postavio ga u Maksimir. Držimo da se je upravo vriеđala svietla uspomena zaslužnog nadbiskupa Haulika, kad je Sv. Juraj premješten iz jednog mjesta na drugo.

U smjeru da se ove davne i opravdane želje Zagrebčana oživotvore, Družtvo Zagrebčana predalo je g. načelniku Ivanu Werneru, odnosne predstavke. Gosp. načelnik pokazao je za uređenje ovih pitanja veliko razumievanje, pa se je nadati, da će koraci našeg družtva biti od koristi našem Maksimiru, u kojemu su udareni i prvi početci osnutka »Družtva Zagrebčana«. Dao Bog da tako bude i to što skorije!

PREDAVANJE MILUTINA MAYERA O STAROM ZAGREBU. Dne 18. siečnja o. g. održao je g. Milutin Mayer, narodni zastupnik i savjetnik Ministarstva narodne prosvjete, svoje najavljeno predavanje u Družtvu Zagrebčana pod naslovom: »Krvavi Božić na Griču i Kaptolu godine 1396.« Ovo predavanje je prvo u nastupu ove godine, zato je družtveni predsjednik Dr. Tomo pl. Cuculić sastanak otvorio i pozdravio predavača i sve prisutne zaželivši, da svemogući Bog i ove burne godine očuva naš grad Zagreb i njegovo gradjanstvo od težkog stradanja.

Predavač je živim riečima i jakom plastikom prikazao sve one težke, krvave i bratoubilačke borbe između starog Griča i Kaptola, koje su nastale između ove dvie zagrebačke jurisdikcije u staro doba radi pijacovine. Ređajući događaje, predavač je pred naše oči doveo one davno minule burne dane. Prikazao nam je također borbu i zavist moćne državne gospode i velikaša s malom, ali uztrajnom i nepopustljivom gričkom občinom, koja je ljubomorno branila svoje stare pravice. Ove pravice izvirale su iz njihovog stanca kamena — »Zlatne bule«. Te pravice im dade 16. studenoga 1242. kralj Bela III. (IV.). Borba između Griča i Kaptola — rekao je predavač — dovela je dotle, da su obje zagrebačke jurisdikcije zadavale jedna drugoj mnoge nepravde i gruba nasilja. Prigodom tih događaja morali su posredovati kralj Karlo Robert, kraljica Marija, car Sigismund, pa i sam Papa Ivan XXII.

Konačno je mržnja dotle dosegla, da je na tvrdoglavi i nemirni Grič bačena sa strane biskupa Ivana Smile kazna crkvenog prokletvstva. Konačno je car i kralj Sigismund Luksenburgovac, svojom odlučnom odlukom napravio kraj toj za obje jurisdikcije u istinu sramotnu i jadnu borbu te ju tako završio.

Predavanje je saslušano od brojnih članova i članica sa velikim zanimanjem, a predavač nagrađen zaslužnim odobravanjem. Poslie toga recitirao je g. Andrija Garašić pjesmu »Nad Ribnjakom« od Frana Galovića, te »Pri Kamenitih vrati« i »Starom Zagrebu« od Domjanića. Konačno je mladi tenor Josip Šutej, (učenik gđe Ančice Mitrović), odpjevao od Puccini-a »Djevojče sa zapada« i ariju iz opere »Tosca« uz pratnju gđe Lole Stauduar. I ova izvedba nagrađena je odobravanjem.

Izdavač: »Družtvo Zagrebčana«. — Odgovorni urednik: Stjepan Stiegler, grad. senator, Breščenskoga ulica 10 (brzoglas 22-411). — Uredništvo i uprava: Berislavićeva ul. 20/I. kat. Brzoglas 24-383. — Tiskara »Tipografija« d. d. u Zagrebu, Preobraženska ulica br. 6. — Za tiskaru odgovara Ivan Ivanković, Selska cesta br. 47.